

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

" AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN
TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ MƏRKƏZİ BANKIN ROLU"

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Gəncallı Emil Bağban oğlu

BAKİ – 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **2021-ci il**

**" Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində
Mərkəzi Bankın rolu" mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: Sığorta işinin təşkili

Qrup: 624

Magistrant:

Gəncallı Emil Bağban oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər: i.e.f.d Həkimova Yeganə

Allahyar qızı

_____ **imza**

Program rəhbəri:

i.ü.f.d.Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof.Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

Elm andı

Mən, Gəncallı Emil Bağban oğluand içirəm ki, "Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində Mərkəzi Bankın rolu" mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

" AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SIĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ MƏRKƏZİ BANKIN ROLU"

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Qloballaşma şəraitində ölkənin həyatının müxtəlif sferaları içində öz əhəmiyyətlik dərəcəsi ilə fərqlənən sahələrdən biri olan sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi, onun imkanlarının genişləndirilməsi və inkişafı, dünya ölkələri ilə inteqrasiya şəraitində beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üçün müvafiq tənzimləmə və nəzarət sisteminin olması zəruridir.

Tədqiqatın məqsədi:Sığorta siyasətinin səmərəliliyinin artırılmasında sığorta taktikasının və strategiyasına nəzarətin rolunu müəyyən etmək, sığorta siyasətinin aparılmasında dövlət tənzimlənməsinin istiqamətlərini müəyyənləşdirmək və dünya təcrübəsi istiqamətləri əsasında elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif hazırlamaqdan ibarətdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: situasiyalı təhlil, sistemi yanaşma, müşahidə, müqayisə, statistik analiz

Tədqiqatın informasiya bazası: tədqiqat işinin aparılması zamanı Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı həmçinin Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası, Dövlət Statistika Komitəsinin təqdim etdiyi xidməti materiallarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri:“Covid 19” epidemiyası ilə əlaqədar olaraq praktiki tədqiqatın aparılmasındakı çətinliklər əsas məhdudiyyətlərdəndir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq Mili Bankın Sığorta nəzarətinin fəaliyyət istiqamətləri təhlil edilmiş sığorta bazarlarının tənzimlənməsində vahid meqatənzimləyici orqanın təkmilləşdirilməsi yolları araşdırılmışdır.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Mövzunun araşdırılması və təhlil edilməsi Azərbaycanda sığorta işinin inkişafına dair gələcəkdə keçiriləcək elmi və beynəlxalq konfranslarda, həmçinin bu sahədə bir sıra tədqiqatların aparılması zamanı istifadə etmək olar. Bundan əlavə tədqiqat işində qazanılmış bir çox elmi-nəzəri və praktiki məlumatlardan Azərbaycanda sığorta işini təkmilləşdirilməsində, yeni növlərinin yaradılmasında istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: *iqtisadiyyat, dövlət, maliyyə, inhisar, bazar iqtisadiyyatı, sığorta, nəzarət, sığorta bazarı, mediasiya*

"THE ROLE OF THE CENTRAL BANK IN THE REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN"

SUMMARY

The actuality of the subject: In the context of globalization, it is necessary to have an appropriate regulatory and control system to improve the insurance market, which is one of the most important areas in various spheres of life, to expand and develop its capabilities, to meet international standards in the context of integration with countries.

Purpose and tasks of the research: It consists of defining the role of control over insurance tactics and strategy in increasing the effectiveness of insurance policy, determining the directions of state regulation in the implementation of insurance policy and preparing a scientifically based proposal based on the world experience.

Used research methods: situational analysis, systematic approach, observation, comparison, and statistical analysis.

The information base of the research: The Central Bank of the Republic of Azerbaijan also used service materials provided by the Chamber of Control over Financial Markets and the State Statistics Committee during the research on the development of securities in our country.

Restrictions of research: "Covid 19" in relation to an outbreak of practical difficulties in carrying out the major limitations of the study.

The novelty and practical results of investigation: For the first time in the study, the activities of the National Bank's Insurance Supervision were analyzed and ways to improve the single mega-regulatory body in the regulation of insurance markets were investigated

Scientific-practical significance of results. The research and analysis of the topic can be used in future scientific and international conferences on the development of insurance in Azerbaijan, as well as in conducting a number of research in this area. In addition, a lot of scientific, theoretical and practical information gained from the research can be used to improve insurance business in Azerbaijan, to create new types.

Keywords: economy, state, finance, monopoly, market economy, insurance, control, insurance market, mediation

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AB	Avropa Birliyi
ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AI	Avropa İttifaqı
AŞ	Avropa Şurası
ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi
ASA	Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası
SDT	Sənayə və Ticarət Departamenti

MÜNDƏRİCAT

	GİRİŞ.....	8
I FƏSİL.	MÜASİR DÖVRDƏ SIĞORTA BAZARININ TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ SIĞORTA NƏZARƏTİNİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ METDOLOJİ ƏSASLARI.....	12
1.1.	Sığorta nəzarətinin mahiyyəti və zərurliyi.....	12
1.2.	Sığorta nəzarəti sisteminin əsas funksiyaları.....	17
1.3.	Avropa və MDB məkanında sığorta bazarlarına nəzarət və tənzimləmə sistemlərinin əsas xüsusiyyətləri.....	23
II FƏSİL.	AZƏRBAYCANDA SIĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ SİSTEMİNİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	28
2.1.	Ölkəmizdə sığorta sisteminin dövlət inhisarından bazar tənzimlənməsinə keçidin retrospektiv təhlili.....	28
2.2.	Mərkəzi Bankın sığorta nəzarəti sahəsində fəaliyyətinin əsas istiqamətləri.....	39
2.3.	Azərbaycanın sığorta nəzarət sisteminin beynəlxalq praktika fonunda GZİT təhlili.....	45
III FƏSİL.	AZƏRBAYCAN MİLLİ SIĞORTA BAZARININ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQA MƏTLƏRİ.....	53
3.1.	Sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi qarşısında duran əsas prioritet tələblər.....	53
3.2.	Maliyyə bazarlarının tənzimlənməsində vahid meqatənzimləyici orqanın təkmilləşdirilməsi yolları.....	62
	NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	66
	İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATSİYAHISI	68
	Cədvəllərin siyahısı.....	71
	Qrafiklərin siyahısı.....	71
	Sxemlərin siyahısı.....	71

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə həyata keçirilən quruculuq planları, ələlxüsus da son dövrdə həyata keçirilmiş islahatların nəticəsi kimi sosial, iqtisadi problemlərin həlli, həmçinin cəmiyyətin həyatını nizamlayan qanunların qəbulu və perspektivləri planlaşdırılan tədbirlərin əksər hissəsi üçün sığorta işi mühüm rola malikdir. Qloballaşma şəraitində ölkənin həyatının müxtəlif sferaları içində öz əhəmiyyətli dərəcəsi ilə fərqlənən sahələrdən biri olan sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi, onun imkanlarının genişləndirilməsi və inkişafı, dünya ölkələri ilə inteqrasiya şəraitində beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üçün müvafiq normativ hüquqi aktlar təklif və məqsədəuyğun şəkildə təsdiq edilir.

Ölkəmizin maliyyə sisteminin ən mühüm sferalarından biri də sığorta işidir. İstehsal dəyərlərinin yüksəldilməsində və onun böhran vəziyyətinə düşməsinə qarşı olan ən etibarlı mexanizm kimi böyük əhəmiyyətə malikdir.

Respublikamızın müasir sığortası onun maliyyə sisteminin ən önəmli sferalarından biridir. Sığorta istehsalının aşağı düşməsinin qarşısının alınmasında, onun fasiləsizliyinə zəmanət yaradılmasında olduca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Müasir dövrdə əsasən, sığorta fondlarının yaradılmasının zəruriliyi və mahiyyəti, sığorta işinin təşkili və müasir dövrdə onun daha da təkmilləşdirilməsi, sığorta fəaliyyətinə nəzarət, sığorta ödənişləri və sığorta əməliyyatları üzrə maliyyə nəticələrinin təhlili, sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi, sığorta bazarının göstəricisi və onun elementləri, sığortanın maliyyə davamlığı və onun möhkəmləndirilməsi yolları və s. bu qəbildən olan məsələlər daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bazar iqtisadiyyatı azad sahibkarlıq və onun müxtəlif formaları, gəlirin artmasını təmin etmək məqsədilə istehsalın və xidmət sahələrinin istehlaka istiqamətlənməsi ilə səciyyələnir. Dövlət əmtəə istehsalı və dövriyyəsi prosesində, istehsalçılar və istehlakçılar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərdə heç bir maneəçilik

göstərmir, ancaq fəaliyyətin bütün növləri üçün bazar təsərrüfatının vacib qaydalarını və istehsal və qeyri-istehsal sferasının müəyyən sahələrində xüsusi qaydaları müəyyənləşdirir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fəaliyyəti və onun tənzimlənməsi iqtisadi sistemin əsas elementlərindən biridir.

Respublikamızda sığorta işinin inkişafı ilə bağlı bir çox işlərin görülməsinə baxmayaraq, onun mövcud vəziyyəti hələ də dünya standartlarına tam cavab vermir və bu sahədə bir çox problemlər özünü biruzə verir. Beləliklə də, ölkəmizdə sığorta işi formalaşmaqda olan sahələrə aid edilir və daha çox tədbirlərin görülməsinə və sistemin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Sığorta nəzarəti özü müəyyən inkişaf yolları keçmişdir. “Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində Mərkəzi Bankın rolu” mövzusu da məhz bu qeyd edilən məsələlərin həll edilməsi kontekstində əsaslandırılmışdır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Sığorta bazarının tədqiqi (araşdırılması) - bu, iqtisadi, istehsalat-məişət, elmi, istehlak, reklam və digər sahələri əhatə edən məlumatların toplanmasını və təhlil edilməsini, sığorta əməliyyatlarının tədqiq edilməsini, dünya ölkələrindəki sığorta fəaliyyətinin öyrənilməsini və s. əhatə edir. Sığorta bazarında aparılan tədqiqatlar zamanı tələb və onun ödənilmə səviyyəsi öyrənilir.

Tədqiqat sığorta siyasətinin həyata keçirilməsində dövlət nəzarəti ilə bağlıdır. Sığorta sektorlarında aparılan sığorta siyasəti yəni dövlətin bu sahədə nəzarəti, islahatları, dəyişiklikləri B.A. Xankişiyev, B.A. Aslanov, B.X. Ataşov, P.A. Abudllayev, Ə.Ə. Ələkbərov, N.N. Xudiyev, Ş.E. Abdullayev, və başqaları tərəfindən araşdırılmışdır. Lakin buna baxmayaraq respublikamızda nəzarət sisteminin mövcud tənzimləyici orqanı kifayət qədər tədqiq olunmamışdır. Mövzu kifayət qədər aktual mövzu olduğundan müxtəlif istiqamətlərdən araşdırılmasına hər zaman ehtiyac duyulur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi sığorta nəzarətinin səmərəliliyinin artırılmasında Mərkəzi Bankın rolunu müəyyənləşdirmək, eləcə də nəzartə və tənzimləmə mexanizmlərinin

hazırlanmasının əhəmiyyətini, sığorta sahəsindəki nəzarətin mövcud vəziyyətini və beynəlxalq miqyasda ölkəmizin mövcud sığorta bazarının durumunu qiymətləndirməkdən ibarətdir. Sığorta bazarında dövlət tənzimlənməsinin istiqamətlərini müəyyənləşdirmək və dünya təcrübəsi istiqamətləri əsasında elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif hazırlamaqdan ibarətdir. Tədqiqat işinin məqsədindən irəli gələn vəzifələr aşağıdakılardır:

- Sığorta nəzarətinin mahiyyəti və zərurliyinin öyrənmək,
- Sığorta nəzarəti sisteminin əsas funksiyalarını araşdırmaq
- Avropa və MDB məkanında sığorta bazarlarına nəzarət və tənzimləmə sistemlərinin əsas xüsusiyyətlərini təhlil etmək,
- Ölkəmizdə sığorta sisteminin dövlət inhisarından bazar tənzimlənməsinə keçidin retrospektiv təhlil etmək,
- Sığorta bazarlarına Nəzarət Palatasının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini araşdırmaq,
- Azərbaycanın sığorta nəzarət sisteminin beynəlxalq praktika fonunda GZİT təhlili açıqlamaq;
- Sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi qarşısında duran əsas prioritet tələbləri araşdırmaq,
- Maliyyə bazarlarının tənzimlənməsində vahid meqatənzimləyici orqanın təkmilləşdirilməsi yollarını təhlil etmək.

Tədqiqatın obyektı. Sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarət sistemi seçilmişdir.

Tədqiqatın predmeti. Sığorta fəaliyyətinə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri seçilmişdir

Tədqiqat metodları: Tədqiqat işinin aparılması zamanı geniş istifadə olunmuş metodlara situasiyalı təhlil, sistemi yanaşma, müşahidə, müqayisə, statistik analiz misal göstərmək olar. Qeyd edilmiş metoldarın istifadəsi tədqiqat işinin daha ətraflı araşdırmasına imkan şərait yaratmışdır. Dissertasiyanın yazılma prosesində müqayisəli-statistika, iqtisadi və digər hesablama materialları istifadə edilmişdir.

Tədqiqat üzrə elmi işin araşdırılmasında bir neçə metodlar analiz – sintez, induksiya - deduksiya metodlarından istifadə edilmişdir. Analiz metodunda mövzu tam olaraq götürülmüş və daha sonra başlıqlara bölünərək ayrılıqda təhlil olunmuşdur. Daha sonra sintez metodu ilə bu başlıqlar sistemdə toplanmışdır. İnduksiya metodu ilə dissertasiya işi barəsində faktlar yığılmış, araşdırılmış və sistemləşdirilmişdir. Bundan sonra deduksiya metodu ilə həmin toplanan faktlarla nəzəri nəticə, prinsiplər, başqa sözlə, əməli fəaliyyətlərə görə lazımı tövsiyələr müəyyən olunmuşdur.

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycanca sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsində Mərkəzi Bankın roluna dair tətqiqat işində bir sıra yerli və xarici məqalə, jurnal, monoqrafiya, dərslik, qəzet və həmçinin internet resurslarından geniş istifadə edilmişdir. Respublikamızda sığorta nəzarətinin tənzimlənməsinə dair işin aparılması zamanı Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı həmçinin Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası, Dövlət Statistika Komitəsinin təqdim etdiyi xidməti materiallarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın mədudiyyətləri: Sığorta nəzarəti sahəsində istinad mənbəyi kimi yalnız iki normativ sənədin olması, nəzarət sahəsinə dair konkret direktiv sənədin olmaması və Mərkəzi bankın bu sahədə fəaliyyətinin yalnız sığorta haqqında qanunun bir müddəsinə istinad etməsi, nəzarət sahəsinə dair yetərsay informasiyaların olmaması və onlara giriş məhdudluğu

Tədqiqatın elmi yeniliyi Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq Mili Bankın Sığorta nəzarətinin fəaliyyət istiqamətləri təhlil edilmiş sığorta bazarlarının tənzimlənməsində vahid meqatənzimləyici orqanın təkmilləşdirilməsi yolları araşdırılmışdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Mövzunun araşdırılması və təhlil edilməsi Azərbaycanda sığorta işinin inkişafına dair gələcəkdə keçiriləcək elmi və beynəlxalq konfranslarda, həmçinin bu sahədə bir sıra tətqiqatların aparılması zamanı istifadə etmək olar. Bundan əlavə tətqiqat işində qazanılmış bir

çox elmi-nəzəri və praktiki məlumatlardan Azərbaycanda sığorta işini təkmilləşdirilməsində, yeni növlərinin yaradılmasında istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. MÜASİR DÖVRDƏ SIĞORTA BAZARININ TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ SIĞORTA NƏZARƏTİNİN TƏŞKİLİNİN NƏZƏRİ METDOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Sığorta nəzarətinin mahiyyəti və zərurəti

Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid respublikanın həyatında bütün sahələrə təsirsiz ötürməyir. Belə bir şəraitdə perspektivlərə çatmaq üçün bütün nəzərdə tutulan fəaliyyət sahələrinə nəzarət zəruri məsələdir. Nəzarət və tənzimlənməsi gərəkən əsas sahələrdən biri də sığorta fəaliyyətidir. Sığorta fəaliyyətinə nəzarət və dövlət tənzimlənməsinin əsas məqsədi sığorta bazarında optimal fəaliyyətə səmərəli şəraitin yaradılması və sığorta işinin inkişafına nail olmaq, həmçinin işini düzgün təşkil sığortaçı fəaliyyətinə daha əlverişli şəraitin yaradılmasıdır. Bununla da sığorta olunanların tələbatı təmin oluna və maraqları müdafiə edilə bilər. Sığorta fəaliyyətinə nəzarət hüquqi-normativ aktlara əsasən öz işini bu təşkil edən və perspektivləri planlaşdırılan sığortaçıların işini dəstəkləyir və onun inkişafı üçün zəmin yaradır. Həmçinin heç bir əsasa istinad etmədən fəaliyyət göstərən yalançı şirkətlərin bazara buraxılmaması nəzarətin əsas hədəflərindəndir. Bu qəbildən olan şirkətlər sığorta işinə etimadı azaldır və bununla da ona ziyan vurur. Sığorta fəaliyyətində dövlət tənzimlənməsi üçün nəzərdə tutulan tədbirlərə sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlərin, təşkilatların qeydiyyatına alınması, bəlli sığorta sahəsi üzrə məsuliyyətlər aparmaq üçün onlara müvafiq lisenziyanın verilməsi, ümumilikdə bütün sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların işinə nəzarəti həyata keçirmək aiddir.

Sığorta fəaliyyəti təsadüflər və ya hər hansı bədbəxt hadisələr nəticəsində dəyən zərərin kompensasiya olunmasına istiqamətlənir. Bu sığorta işini təsərrüfatın

digər sahələrindən fərqləndirir. Sığorta fəaliyyəti sosial sahəyə istiqamətlənir. Məhz buna görə də dövlət bu sahəyə nəzarəti öz üzərinə götürür. Sığorta işinə nəzarət sığortaçının maliyyə durumunun analizində və sığorta olunan qarşısında öz müqavilə öhdəliklərinin icrası üçün ödəniş imkanına sahib olub-olmamasında əks olunur. Öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi yalnız sığortaçıya qarşı deyil, bütövlükdə sığorta işinə qarşı inamsızlıq yaradır yaradır. Sığorta işinə qarşı güvənsizlik insanlarda dövlətə qarşı etinasızlıq yarada bilər. Buna görə də dövlət sığorta işindən kənar qalmır, ona nəzarəti həyata keçirir. Sığorta işinə dövlətin nəzarəti əhalinin bu sahəyə olan etibarını artırmağa, özünü sözün həqiqi mənasında sığortalanmış hiss etməsinə hədəflənir. Bu işin həyata keçirilməsinin əsasında sığortaçının işinin qarantı vəzifəsində olan ehtiyatların ölçü problemi dayanır.

Dövlət və sığortaçılar arasındakı əlaqələri tənzimləndirən sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün inzibati sığorta brokerləri mühüm alət rolunda çıxış edir. O hüququn aşağıda təhlil etdiyimiz mənbələrinə əsaslanır.

Sığorta fond ehtiyatına sahib olan sığorta şirkətlərinin vergiyə cəlb edilməsi, əldə edilən gəlirlərdən vergi tutulması və ödənilməsi, ƏDV-i ilə bərabər digər vergi növlərinin, həmçinin məcburi ödəmələrin müəyyənləşdirilməsi, maliyyə fondlarının formalaşdırılması, onlardan düzgün şəkildə istifadə olunması sığorta şirkətləri, sığortalı şəxslər və dövlət üçbucağı arasındakı münasibətləri tənzimləyir və aşağıda öz əksini tapmış əsas normativ hüquqi aktları özündə cəmləşdirir:

- " Sığorta" haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununu, Azərbaycan Respublikasının Vergi məəcəlləsini; " Sığorta təşkilatlarının maliyyə -təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair" təlimatı; " Qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması" qaydasını," " Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası" haqqında qanunu, "Tibbi sığorta" haqqında qanunu, "Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası" haqqında qanunu, "Kənd təsərrüfatında sığortanın stimullaşdırılması" haqqında qanunu; " Azərbaycan

Respublikasının xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərdə qulluq edən şəxslərin icbari sığortası " haqqında qanunu; "Auditoru peşə məsuliyyətinin icbari sığortası" haqqında qanunu, "Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi" qanunu, "Sığorta fəaliyyəti haqqında"qanunu; "İstehsalda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşəmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarında icbari sığorta" haqqında qanunu; "İcbari sığorta" haqqında qanunu; "Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə" fərmanı; "Tibbi sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununun tətbiq edilməsi barədə" fərmanı; Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanlarının işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununun tətbiq edilməsi barədə" fərmanı; " Auditin peşə fəaliyyətinin icbari sığortası haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununun tətbiq edilməsi barədə" fərmanı; " Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının 2007-ci il 25 dekabr tarixli 519-III q nömrəli qanununun tətbiq edilməsi barədə" fərmanı; "Ünvanlı dövlət sosial yardımını almaq hüququna malik olan aztəminatlı ailələrə məxsus yaşayış evlərinin və mənzillərin icbari sığortası üzrə sığorta haqlarının dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına ödənilməsi qaydasının təsdiq edilməsi barədə" qərarı;"Sığortaçıların tələb olunan kapitalının müəyyənləşdirilməsi qaydaları " və s. Kimi rəsmi sənədləri nümunə göstərməklə bu siyahını artırmaq olar. Bu sənədlərin daha geniş siyahısı icbari sığorta bürosunun rəsmi saytından əldə etmək mümkündür.

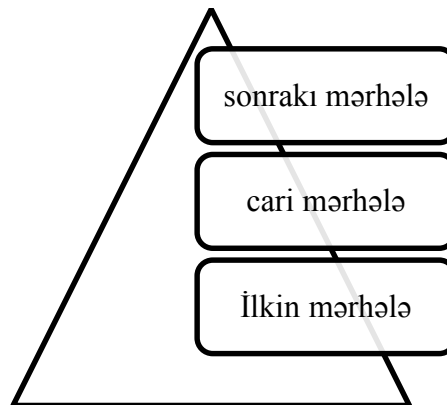
Sığorta fəaliyyətinə nəzarətin tənzimlənməsi zamanı bir sıra funksiyalar icra edilir. Dövlət nəzarəti zamanı aşağıdakı funksiyalar həyata keçirilir:

- sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılması- buraya maliyyə vəziyyəti, sığorta şərtləri və sığorta tariflərinin əsaslandırılmasına nəzarət daxildir. Bir çox Avropa birliyi ölkələrində sığorta şərtlərinə və tariflərinə nəzarət ləğv edilmişdir. Lakin, sığortaçının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə nəzarət icra edilir və bu sığorta fəaliyyətinə nəzarətin əsas elementlərindəndir.

- sığorta ehtiyatlarının yaradılması qaydasının müəyyənləşdirilməsi;
- sığorta ehtiyatlarını örtən aktivlərin- sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi qaydalarının müəyyənləşdirilməsi;
- sığortaçının məsuliyyətləri ilə aktivləri arasında normatib nisbətlərin müəyyənləşdirilməsi;
- sığortaçıların və sığorta brokerlərinun reyestrinin (qeydiyyatınçn) aparılması;
- mühasibat və statistik hesabatların formalarının tərtib edilməsi v təqdim etmə müddətinin təyini;
- sığorta işini icra etmə hüququnu verən icazələrin (yəni lisenziya) dayandırılması.(Ataşov B.X., Ələkbərov Ə.Ə., Xudiyev N.N. 2018)

Dövlətin sığorta fəaliyyətinə nəzarətinin gerçəkləşdirməsini üç mərhələsini müəyyənləşdirilmək mümkündür:

Cədvəl 1: Dövlətin sığorta fəaliyyətinə nəzarətinin mərhələləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Hər bir mərhələ özünün spesifik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir və biri digərinin bazisi rolunda çıxış edir. İlkin mərhələ sığorta fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulan ilk tədbirlərin icrasını özündəəks etdirir. Bu zaman sığorta işinin icrası üçün əsas olan və ona hüquqi dayaq rolunu daşıyan lisenziyanın verilməsi ilə bağlıdır. Lisenziyanın verilməsi özü də nəzarət üçün bir addımdır. Avropa bitli ölkələrində

lisenziyalaşdırmanın ilkin mərhələsində həyat və Qeyri-həyat sığortası üçün tələb olunan sənədlərin tələb tərkibləri müxtəlif olur. Müxtəlif sahələrin sığortasının bir hüquqi şəxsin həyata keçirməsi qanunla qadağan edilmişdir. Belə bir qadağanın əsas səbəbi sığorta ehtiyatlarının yaradılması ilə əlaqədardır. Ölkəmizdə sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatlar müvafiq qanunvericiliyə əsasən həm həyat, həm də qeyri- həyat sığortası sahəsində fəaliyyət göstərə bilərlər.

Sığorta işinə dövlət nəzarətindən bəhs edərkən üzərində dayanışması əsas məsələlərdən biri də sığorta şirkətlərinin əsasının qoyulması, sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün qanuni hüquq verən lisenziyaları tənzimləyən normativlətlər üzərində dayanmaq gərəkdir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının əsasının qoyulması üçün iki mərhələli proseduru əhatə edir. Sığorta təşkilatları sığorta müqaviləsində hüquqi münasibətlərin subyektidir. Bu subyektin fəaliyyəti üçün lisenziyanın verilməsi inzibati hüquq normaları ilə tənzimlənir. İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinə əsasən deyə bilərik ki, hal-hazırda həmin dövlətlərdə sığorta təşkilatlarında yarana biləcək konfliktlərin qarşısını almaq, onları nizamlamaq məqsədi ilə sığorta təşkilatlarının qeydiyyatdan keçirilməsi və lisenziyalaşdırılması üçün sığorta işinə nəzarət vahid bir orqanda toplanır. Bu da özlüyündə sığorta şirkətinin kapital mənbələrinə və onu idarə edən rəhbərlərin şəriətə və qabiliyyətlərinə birbaşa dövlət tərəfindən nəzarəti lazımı səviyyədə təmin etmiş olur. Dövlətin sığorta şirkətlərinə nəzarət etməsi bu mənada onlardan muxtariyyətin alınması, demokratiyanın pozulması mənasına gəlmir. Tam əksi olaraq vətəndaşların hüquqlarının qorunması, həmçinin sığortaçının vəzifələrinin düzgün icrası və hüquqlarının əsaslandırılmasına zəmin yaradır. Bəzən iddia qaldıran müştərilər də öz hüquq və vəzifələrini doğru bilmədiyi üçün düzgün olmayan iddihalmlar irəli sürə bilər. Məhz bu hallar da dövlət nəzarətinin əhəmiyyətini əsaslandırır.

1.2. Sığorta nəzarəti sisteminin əsas funksiyaları

Dövlətin maliyyə kredit sahəsində əsas tənzimləyici və nəzarətedici obyektini kimi sığorta işi təsərrüfat qanunvericiliyi və inzibati nəzarətin xüsusi sahələrinə bölünür. Sığorta bazarına olan dövlət nəzarəti və tənzimlənməsi işi verdi siyasəti və həmçinin sığorta müqaviləsinin bağlanması şərtlərindən meydana çıxan problemləri özündə əks etdirən sahibkarlığın müxtəlif sahələri üzrə qərarların qəbulu vasitəsilə reallaşdırılır. Cəmiyyətin maraq və tələblərini nəzərə alaraq dövlət sığorta içində icbari sığorta növlərini də təyin edir və bu prosesə birbaşa nəzarət edir.

Sığorta içində dövlətin əsas öhdəliklərindən biri də sığorta nəzarətinin hüquqi təminatının təşkil edilməsidir. İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə keçid məhz bunu tələb edir. Sığorta nəzarətinin direktivlərini, nəzarətin hüquqi məqsədləri vəzifələri və formaları Azərbaycan Respublikasının Sığorta haqqında qanuna əsasən təyin edilir və burada bu məsələlər konkret səviyyədə öz əksini tapmışdır. Burada müvafiq olan sığorta işinin effektiv təşkili, onun inkişaf etdirilməsi, sığorta etdirmişlərin və sığortaçıların, həmçinin bu işdə digər maraqlı tərəflərin qüvvədə olan mövcud qanunvericiliyə əsasən şərtlərə əməl etməsi, həmçinin dövlətin bu sahədə maraq və hüquqlarının qorunması məsələləri öz əksini tapmışdır. Ölkəmizdə sığorta nəzarətinin hüquqi əsasını bu qanundan əlavə ölkə prezidentinin fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərarları və digər hüquqi aktlar təşkil edir.

Tədqiq etdiyimiz məsələ ilə bağlı rəsmi sənədləri araşdırarkən sığorta fəaliyyətində əsas rəsmi sənədlərdə tənzimləməyə yanaşmanı da araşdırdıq. Əsasən "Sığorta" haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununda bu funksiyalardan bəhs edilir, lakin onların mahiyyəti yetərincə aydın olmur. Sığorta qanununda nəzarət aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır:

-sığortanın ehtiyatlarının təşkil edilməsi qaydalarının müəyyənləşdirilməsi;

- sığortanın ehtiyatlarının yerləşdirilməsi qaydalarının müəyyənləşdirilməsi;
- tədiyyə ödəmələrin qabiliyyətinin marcı- sığortaçının öhdəlikləri arasında normativ nisbətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- sığorta işində əldə edilmiş təcrübələri ümumiləşdirmək; onun inkişafına və təkmilləşdirilməsinə xidmət edən təkliflər planı hazırlamaq;
- statistik və mühasibat hesabatların təqdim etmə müddəti və formasının müəyyənləşdirilməsi;
- sığorta brokerlərinin və sığortaçıların reysterinin aparılması prosesi və onun qaydaları;
- lisenziyaların götürülməsi və ya dayandırılması .

Dövlətin sığorta təşkilatlarına nəzarət və tənzimlənmə fəaliyyəti vətəndaşların hüquqi və etibarlı müdafiəsini təmin edən üç əsas funksiyanı reallaşdırır :

Qeydiyyatın aparılması - ilkin funksiyadır. Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün sığortaçılar hamısı qeydiyyatdan keçməlidirlər. Qeydiyyatla sığortaçının peşəkarlıq səviyyəsi bəlli olur və onun maliyyə durumu müəyyənləşir. Dünyada təcrübəsində əlverişli xüsus da qərbi ölkələrində maliyyə-kredit sahəsində fəaliyyət göstərən şəxslər tərəfindən sığortaçıya dair zəmanət məktubunun qeydiyyat orqanlarına təqdim olunması tələb edilir. Qeydiyyat aktı sığorta işinə nəzarət orqanları tərəfindən uyğun icazə və ya lisenziyanın sığortaçsya təqdim etməsi ilə rəsmiləşir. Sığorta nəzarətini həyata keçirən müvafiq orqanlar sığorta şirkətlərindən (təşkilatlarından) bu fondların yerli valyuta məzənnəsi və ya digər xarici valyutalar üzrə artımını tələb edə bilərlər. Sığortaçının fəaliyyətinin sonlandırılması, lisenziyaların ləğv edilməsinə dair qərarların qəbulu sığorta nəzarəti ekspertdş komissiyası mən yekun verdiyi qərara əsaslanır. Sığortaçı lisenziya əldə etmək üçün müəyyən edilmiş xüsusi dövlət rüsumu ödəyir.

Bu funksiya sığorta müqavilələrinin bağlanılmasında ehtiva edir. Müqavilə isəbütün rəsmi işlərdə əsas güvən mənbəyidir. Sığorta işinin təşkili və idarəedilməsi məhz müqavilənin mövcudluğundan çox asılıdır.

Sığorta fəaliyyətinə nəzarətin ikinci funksiyası aşkarlığın təmin edilməsidir. Peşəkar şəkildə fəaliyyət göstərən sığortaçı maliyyə durumu haqqında dəqiq, tam, aydın və doğru məlumatlardan ibarət olan prospekti nəşr etdirməlidir. Bu funksiya sığorta işi haqqında qanunvericiliyin müvafiq aktlarına əsasən reallaşdırılır.

Sığorta sektorunda olan rəqabətdə məhdudiyyətlərə yol verməməkdən ötrü dövlət sığorta şirkətinin təqdim etdiyi məlumatların doğruluğunu yoxlamalı və bununla da nəzarət işini gerçəkləşdirməlidir. Rəqabət mübarizəsinin qorunub saxlanması üçün sığortaçıların maliyyə durumu haqqında təqdim etdiyi məlumatların aşkarlığı mütləq faktordur.

Sığorta nəzarətinin növbəti üçüncü funksiyası hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış qaydalara riayət etməkdir. Sığorta fəaliyyətinə nəzarət edən orqanın bu funksiyanın icrası zamanı bir sıra səlahiyyətləri vardır. Sığortaçının marağına zidd fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərin istintaq işinə cəlb etmək, onlara qarşı hüquqi, inzibati ölçülər tətbiq etmək bu səlahiyyətlərin siyahısına daxildir. Buraya həmçinin operativ maliyyə işlərinin yoxlanılması da daxildir.

Dünya təcrübəsində dövlətlərin nəzarət fəaliyyətini təhlil edərək bu funksiyaları daha aydın təsəvvür etmək. İnkişaf etmiş ölkələrdən İngiltərənin təcrübəsi ilə tanış olmaq. Burada dövlətin sığorta işinə nəzarət əməliyyatlarını Sənaye və Ticarət Departamenti (Department of Industry and Trade) icra edir. (Thomas M. Bower. 2010)Departentin fəaliyyəti bu istiqamətdə bir neçə işləri icra edir və bir sıra mərhələləri özündə cəmləşdirir. Bunlara nəzər salmaq.

İlkin olaraq onu vurğulamaq gərəkdir ki, istənilən sığorta əməliyyatından sonra bütün şirkətlər (kompaniyalar və ya assosiasiyalar) hesabat ili bitdikdən 6 ay sonra tətbiq edilən bütün proseslər (sığorta əməliyyatları) haqqında əhatəli hesabatları nəşr etdirməli və sonra həmin hesabatları STD-ya təqdim etməlidirlər.

Müvafiq qanunvericiliyə görə müstəqil xüsusiləşmiş auditor şirkəti bu məlumatın doğruluğu yoxlamalıdır. Təqdim edilmiş hesabatlar təşkilatın balansı, mənfəət və zərərlərin göstəriciləri, sığorta mükafatının dinamikasının təhlili, sığortanın ümumi növləri üzrə iddiaların ləğvinin tədqiqi, zərərlərin tezliyi, uzunmüddətli sığortaların fondlar üzrə dəyişiminin icmalı (nümunə kimi həyat sığortası, pensiya sığortası və s.) Daxildir. Sığorta təşkilatının hər bir səhmdarı təqdim olunan bu hesabatın sürətindən bir nüsxə istəyə və əldə edə bilər.

Birləşmiş Krallıqda sığorta şirkətinin aktivlərinin onun öhdəçiliklərindən daima çox olmasını müəyyənləşdirən ödəniş qabiliyyətinin səviyyəsinə xüsusi diqqət olunur. Tədiyyə qabiliyyətinin qiymətləndirməsi və tətbiq edilən tələblər, sığortanın uzunmüddətli və ümumi növləri üçün təyin olunur.

Uzunmüddətli sığortaları həyata keçirən şirkətlər elan edilmiş balanslar aktuarların qiymətləndirilməsi də əlavə olunmalıdır. Ölkədə bu tip sığorta kompaniyaları hər 3 ildən bir onların aktivləri və öhdəliklərini tədqiq edən akuar mütəxəssislərini öz kompaniyalarına cəlb etməlidirlər. Tələb olunan səviyyəyə uyğun gəlməyən tədiyyə səviyyəsinə malik sığorta şirkətləri onlara qarşı tətbiq olunacaq hər hansı sanksiyaların qarşısını almaqdan ötrü STD-ə maliyyə vəziyyətinin optimallaşdırılması haqqında ətraflı planlar təqdim etməlidirlər. Bu mexanizm bütün sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlərə şamil olunur.

Böyük Britaniyada STD sığorta şirkətlərinin operativ fəaliyyətinə müdaxilə edə bilərlər. Şirkətlər tərəfindən qəbul edilmiş öhdəliklərin icrası zamanı, yaxud da ki elan olunmuş sığorta polisləri üzrə əldə edilmiş gəlirlərin səviyyəsini təmin etmək səlahiyyətinə malik olmadığı halda STD sığorta etdirən şəxslərin maraqlarının müdafiəsi məqsədilə şirkətin fəaliyyətinə müdaxilələr etmək hüququna malikdir. Əgər sığorta şirkəti hesabatları sorğu təqdim etməzsə, ümumi sığorta işləri üzrə tələb edilən tədiyyə balansına əməl olunmadıqda, uzunmüddətli sığorta işləri üzrə uyğun aktlara əsasən təmin edilmədikdə, zəruri sığorta müqaviləsi fəaliyyət göstərməzsə, həmçinin sığorta şirkətlərində fəaliyyət göstərən rəhbər kadrların

oxtisasları ilə çaldışdıqları vəzifələri uyğun olmazsa STD tərəfindən bu kompaniyalara sanksiyalar tətbiq olunur. Sanksiyalar tətbiq edil əzdən öncə isə bir ay müddətində xəbərdarlıqla olunur. Xəbərdarlıq edildikdən bir ay sonra tətbiq oluna bilən sanksiyalara daxildir: yeni sığorta müqaviləsinin imzalanmasına qadağa qoyulması, yaxud da köhnə müqavilələrin yenidən imzalanmasının qadağası; investisiya əməliyyatlarının bir sıra növlərinə qadağalar edilməsi; STD tərəfindən müəyyən edilmiş maliyyə təşkilatlarında şirkətə məxsus bir sıra aktivlərin tam və ya qismən saxlanılmasına dair tələblərin irəli sürülməsi; akumuliyasiya edilmiş sığorta mükafatının ümumi həcmində şirkət üçün müəyyən edilmiş məbləğlə məhdudlaşdırılması; təyin olunmuş aktuarlardan uzunmüddətli sığorta müqaviləsinin reallaşdırılması haqqında sənədlərin STD-ə təhvil verilməsinin tələb edilməsi; tələb olunan hesabatların təqdim edilməsi üçün təyin olunmuş müddətinin nisbətən qısaldılması; əlavə məlumatların tələb edilməsi və s. Köhnə müqavilələrin yenidən imzalanması hallarında şirkət öz öhdəliklərini ancaq sığorta müqaviləsinə uyğun olaraq həyata keçirməlidir. Sadələşdirilmədən əlavə, şirkət operativ işlərində sığorta etdirən kəslərin maraqlarına zidd faktorların müəyyən edilməsi zamanı SDT başqa qəti tədbirlərə də əl atır.

Ölkədə sığorta şirkətlərinə şamil edilən qanun sığorta olunanların keyfiyyətsiz sığorta xidmətlərindən qoruyur və onların bu cəhətdən haqlarını müdafiə edir. Yerinə yetirilməsi mümkün olmayan sığorta xidmətlərinin göstərilməsi qanunla qadağan edilmişdir. SDT-nin izni olmadan sığorta şirkətlərinin xeyrinə müəyyən əməliyyatları icra edən vasitəçilər də bu şamil olunur.

Sığorta bazarı müəyyən dərəcədə özünü nəzarət və özünü tənzimləməni fəaliyyəti çərçivəsində təmin edə bilər. Sığortaçıların peşəkar assosiasiyaları özünü nəzarət və özünü tənzimləmə orqanı kimi bir qayda olaraq təşkilat üzvləri tərəfindən qanunvericiliyə əməl olunmasına görə məsuliyyət daşıyırlar. Sığorta olunanların maraqlarının təmininə xidmət edən şəraitdə onların fəaliyyətini tənzimləyirlər. Həmçinin sağlam rəqabəti dəstəkləyir və etik normalar çərçivəsində fəaliyyətə nəzarət edirlər. Buna üçün assosiasiyalarda şərəf kodeksləri fəaliyyət

göstərilər. Bütün bunlarla yanaşı sərfəli kadrların hazırlanmasına da nəzarət edir, ölkəəhəmiyyətli iqtisadi tədqiqatları həyata keçirirlər. Sığorta sahibkarlığın kommərsiya siyasətini də işləyib hazırlayırlar.

Tədqiq etdiyimiz təcrübədən göründüyü kimi sığorta assosiasiyası iqtisadi tədqiqatları həyata keçirməli, idarəetmə orqanları üçün zəruri təcrübə təkliflər və tövsiyələr hazırlamalıdır. Sığortaçılara qanunvericilik qanunvericilik aktları haqqında məlumat verməli, inzibati və arbitraj qərarlarla tanış etməlidirlər.

Sığorta əməliyyatlarının təmin olunması zamanı sığorta nəzarəti sığorta təşkilatlarından fondların ölçüsünün valyuta üzrə artırılmasını tələb edə bilər. Fəaliyyətin dayandırılması, lisenziyanın ləğvi haqqında qərarların qəbulu zamanı ekspert komissiyasının yekun qərarı əsas hesab edilir. Lisenziyanın verilməsinə görə isə sığortaçı xüsusi dövlət rüsumu ödəyir.

Sığorta nəzarəti maliyyə-təsərrüfatın ayrı-ayrı istiqamətlərinin yoxlanılması üzrə qanunvericiliyə uyğun olaraq pozuntuların aşkar edilərkən sığorta nəzarəti mühüm funksiya daşıyır. (N.N.Xudiyev, 2015) Nəzarət istiqamətində ehtiyat fondlarının yaradılması və artırılması, sığorta mükafatı, tarifləri, qayda və şərtləri haqqında təlimatlarla təmin olunma sığortaçıların hüququna daxildir. Buraya həmçinin yenidən sığorta sxeminə dair məlumatlar da daxildir. Əgər sığorta şirkəti təqdim edilən təlimatın icrasından imtina edərsə yaxudda ki, yoxlama nəticəsində aşkar edilmiş qanuni pozuntular aradan qaldırılması, sığorta nəzarəti şirkətin lisenziyasının müvəqqəti dondurmaq, zərurət olduqda isə ləğv etmək və hətta sığorta şirkətinin fəaliyyətini tamamilə dayandırmaq səlahiyyətinə malikdir.

Fəaliyyətin bütün sahələrində nəzarət üçün inkişafına səbəb olduğu kimi sığorta işində də nəzarət xüsusi funksiyaları icra edir ki, bunlar həm bir-birindən asılı, həm də müstəqil surətdə zəruri məsələlərdir. Biz bu hissədə nəzarətin rolunu əsaslandırmaq funksiyalarını təhlil etdik. Mahiyyətin daha dərinədən başa düşülməsi üçün bir İngiltərə təcrübəsini nümunə gətirdik. Dünya sığorta praktikasının müxtəlif aspektlərinin təhlilini isə növbəti hissədə edəcəyik. Nəzarətsiz idarəetmə

sistemi liberallığın düzgün olmayan yönlerini meydana çıxmasına səbəb olur ki, bu da işin keyfiyyətinə təsir edir. Cəmiyyətin sığorta işinə olan etibarın artırılması istiqamətində nəzarət ən zəruri tədbirlərdən biri, hətta birincisidir.

1.3. Avropa və MDB məkanında sığorta bazarlarına nəzarət və tənzimləmə sistemlərinin əsas xüsusiyyətləri

Hər bir ölkə cəmiyyətinin həyat tərzini onun üstqurum hadisələrinə təsir edir. Ölkədə məskunlaşan millətin adət-ənənəli onun idarəetmə, dövlət icra hakimiyyəti orqanlarının ümumi strukturuna təsir edir. Bu da öz növbəsində sığorta nəzarəti orqanlarının da fəaliyyət spektrlərinə təsirsiz ötürməyir. Buna baxmayaraq bəzi fundamental prinsiplər var ki, onlar bütün ölkələrdə mahiyyətcə eyni olaraq qalır. Həmin prinsiplərə nəzər salmaq:

- sığorta fəaliyyətinə nəzarət bütün ölkələrdə maliyələşdirilərkən bütün prosedurlara Maliyyə Nazirliyinin nəzarəti edir. Belə ki, Maliyyə Nazirliyinin təsdiqlədiyi smeta əsasında sığortanın növləri üzrə toplanmış sığorta mükafatının müəyyən hissəsindən istifadə edilir;

- sığorta fəaliyyətinə nəzarəti icra edən əməkdaşların əmək ödəməsinə səviyyəsinə nəzər salsaq görərik ki, bu sahədəki orta səviyyəli əmək haqqından yüksək deyildir;

- sığorta fəaliyyətinə nəzarət orqanı dövlətin daxili idarəetmə işinin sərbəst orqanı kimi fəaliyyət göstərir;

- Nəzarətin əsas funksiyası sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin yoxlanılması hesab edilir;

- Bəzi irəli sürülən sanksiyaları nəzarət orqanları cərimələr şəklində də tətbiq edə bilər. Əgər hüquq qayda pozuntusu aşkarlansa, vaxtında təqdim edilməyən və düzgün olmayan hesabatlar olarsa cərimələrin tətbiqi mümkündür;

- Sığorta fəaliyyətinə nəzarətin əsas funksiyası normativ sənədlərin, həmçinin qanunların qəbulu və ya onların dəyişdirilməsi üzrə təkliflər hazırlamaq və qəbul etmək daxildir;

- Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin təşkili üçün lisenziyanın verilməsi, yaxud da ləğvi səlahiyyətli orqanlar tərəfindən qanunvericilik yolu ilə müəyyən edilmiş şərtlər daxilində həyata keçirilir. Bunun üçün nəzarət orqanı nəznində yaradılmış münisflər orqanı sığorta işinə nəzarəti həyata keçirir.

- Sığorta işi ilə bağlı əlavə nəzarət sistemində istinad edərək sığorta işi öz fəaliyyətini təşkil edir.

Sığorta işinə nəzarət sahəsində şəffaf durumun olması zəruridir. Açıq bazar iqtisadiyyatının prinsipləri ehtiyatlar və xüsusi kapitalların investisiya yönəldilməsi, kapitalların formalaşması mənbələri və rəqabət qabiliyyətli bir mühitin qorunması bu tələbi irəli sürür. Latın Amerikasına, Avropa, Şərqi Asiya ölkələrində daxili sığorta bazarında liberallaşmasına baxmayaraq onlar öz sığortaya dair mövcud olan qanunları təkmilləşdirir, səmərəliliyi artırmağa davam edirlər. Sözügedən ölkələr xarici nəzarət orqanlarının ilə partnyorluq edir və daha səmərəli işləmək mexanizmlərini formalaşdırırlar.

Daha effektiv nəzarətin təşkili üçün əsas iki aspektdən danışmaq yerinə düşərdi.

İlkin olaraq nəzarət orqanlarının tam müstəqillik statusundan bəhs edək. Fransa və İngiltərə kimi inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta nəzarəti heç bir asılılığı olmayan sərbəst orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. İdarəetmənin bütün sahələrində islahatlar həyata keçirən Fransada tam muxtariyyətə sahib olan və özünün hakimləri olan nəzarət komissiyası vardır ki, onlar ölkə üzrə sığorta işinin izləyir, zəruri tədbirlər zamanı qərarlar qəbul edirlər. Sözügedən ölkədə sığorta işinə İqtisadiyyat Nazirliyi rəhbərlik edir. Lakin sığorta nəzarəti üzrə təşkil edilmiş xüsusi komissiya nəzarətə dair bütün işlərin görülməsinə məsuldur. Təşkil edilmiş komissiya şurasına iqtisadiyyat naziri rəhbərlik edir. Sırtı şirkətlərin fəaliyyətini nəzarət müstəqil dövlət strukturuna daxildir.

Növbəti həll edici məqam isə sığorta sahəsindəki işlərin keyfiyyət göstəriciləridir. Məhz onların üzərinə bu sahə üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssislərin yetişdirilməsi, sığorta bazarının inkişafı və ümumilikdə sığorta nəzarəti sahəsinə aid bütün işlər - ümumi qaydalar və normaların formalaşdırılması, mürəkkəb proseslərin icrası zamanı müttəfiqlərə lazım olan zəruri yardımların edilməsi və sığortaçılar arasında formalaşan hər hansısa bir problemin tənzimlənməsi üçün təlimatların və tədbirlərin həlli vəzifələri vardır.

Sığortabazarının inkişaf göstəriciləri sığorta federasiyalarının, ittifaqlarının və sığorta orqanlarının yaradılmasıdır. Bu istiqamətdə qabaqcıl olan Almaniyanın təcrübəsini təhlil edək. Almaniya sığorta nəzarətinin quruluşu iqtisadiyyatın inkişafına öz təsirini göstərir. Almaniya bir qayda olaraq sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi sərbəstdir. Sığorta şirkətləri sığortalananlara təklif etdikləri xidmətlər üçün zəruri olan məbləği özləri təyin edirlər. Lakin, bu sahədə də dövlət tənzimlənməsinə zərurət yaranır. Müvafiq müqavilələrin bağlanması ilə yanaşı həm də zəruri nəzarət mexanizmi də tətbiq edilir.

Almaniya sığorta nəzarəti işinin sistemi təxminən XV əsrin əvvəllərindən tətbiq edilməkdədir. XIX əsrin ortalarından etibarən sığorta sahəsinin əhəmiyyəti daha da artmışdır. Bununla əlaqədar olaraq sığorta olunan şəxslərin maraqlarının dövlət tərəfindən qorunması və nəzarət işinin təşkili daha geniş vüsət almışdır. 1990-cı il iyulun 1-ində Almaniya sığorta nəzarətini tənzimləyən vahid hüquqi sənəd,- sığorta haqqında ölkənin qanunu qəbul edilir və qüvvəyə minir. (M.Приор, 2008) Ölkənin iqtisadi inkişafındakı xüsusi yeri olan sığorta işi bununla da xüsusi nəzarət altına alındı.

Zaman keçdikcə artıq XX əsrin sonlarından etibarən sığorta işinə nəzarət daha da mükəmməl bir səviyyəyə gəlir çatır. Müəyyən dəyişikliklər edilsə də hal-hazırda da bu sənəd qüvvədədir. Almaniya nəzarət orqanı dövlətin iqtisadi sahədəki nəzarət işininin bir hissəsini həyata keçirir və bununla da o, həm nəzarət, həm də korreksiya funksiyalarını icra etmiş olur. Sığorta olunan şəxslərin milliyyərindən asılı olmayaraq qanun hər kəs üçün eynidir. Belə ki, istər alman olsun istərsə

dəəcnəbi qanunun qüvvədə olduđu sahədə (icbari sığortanın bütün növləri üzrə) nəzarəti həyata keçirən orqan bütün sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə qeyri-məhdud nəzarət edir. Məhdud nəzarət yalnız böyük riskləri gerçəkləşdirən xarici müəssisələr, həmçinin yalnız təkrar sığorta icra edən ölkədaxili fəaliyyət göstərən səhmdar cəmiyyətlərin fəaliyyətinə şamil edilir.

Almaniyada sığorta nəzarətinin əsas məqsədi sığorta edilmiş və ya sığortalanmaq istəyən şəxsin güvəninə, etibarının qorunması, möhkəmləndirilməsi istiqamətində hadisələrin baş verməsi zamanı sığortaçının tədiyyə qabiliyyətinin təmin edilməsidir. Sığorta subyektlərinin maraqlarının müdafiəsinin zərurəti digər iqtisadi maraqların qorunmasında nisbətən daha önəmli və effektivdir.

Almaniyanın sığorta fəaliyyətinə nəzarət sistemi onun iqtisadiyyatının dünya sığorta məkanında qabaqcıl yerdə olmasına mane olmamış, əksinə, buna təkan vermişdir. Almaniya sığorta nəzarəti işinə görə Yaponiyadan sonra dünyada üçüncü yerdə dayanır. Nəzarət işinin sisteminə görə Almaniya Fransa və İngiltərə kimi dövlətləri geridə qoyur.

Peşəkar sığorta fəaliyyətinə təsir etməməsinə baxmayaraq, təkrarsığorta nəzarətinin təyin edilməsinin müzakirəsi bir sıra Avropa ölkələrində həyata keçirilir. Bu ölkələr sırasına İrlandiya, Fransa və Belçika da daxildir. Bu ölkələrdə prinsiplial olaraq dövlət sığorta nəzarəti işinin hər hansı bir növü heç bir təqdirdə sərbəst fəaliyyət göstərən sahibkarlarən fəaliyyətini məhdudlaşdırmamalıdır. Əks təqdirdə təkrarsığortaçıların rəqabət qabiliyyətini zəiflədə, onların fəaliyyətinə mənfi təsir edə bilər.

Sığorta nəzarətinə ixtisaslaşmış mütəxəssislər tərəfindən rəhbərlik edilən ölkələr sırasına İsveçrə və Böyük Britaniya aiddir. Adıçəkilən ölkələrdə sığorta nəzarəti ixtisaslaşmış sığortaçıların fəaliyyətinə bilavasitə nəzarət edilir. Bu ölkələrdə professional təkrarsığorta şirkətləri ilə sığortaçıların nəzarət aspektindən bərabər hüquqludurlar. Sığorta nəzarəti bu ölkələrdə lisenziyaların verilməsi, təkrar sığorta fəaliyyəti təşkilatlarına cari və maliyyə nəzarətinin gerçəkləşdirilməsindən ibarət bir sistemdir.

Sığorta fəaliyyətinə müvəqqəti nəzarət Almaniya, Avstriya və Niderlandda təşkil edilir. Almaniya professional sığorta şirkətlərinin müstəqilliklərini qoruyub saxlayırlar. Onlar bununla professional təkrar sığoraçılar kimi ixtisaslaşmışdılar.

Sığorta nəzarəti bütün Avropa ölkələrində vahid sistemə səslənmasa da müəyyən struktur bənzərlikləri vardır. Həyat sığortası üzrə ehtiyatların hesablanması qaydaları müəyyən normativ prinsiplər üzərində təyin edilir. Bu sahə üzrə sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılması qaydaları da nəzarət orqanlarının razılığının alınması ilə həyata keçirilir. Bəzi Avropa ölkələrində bu halda sığortaçılar tərəfindən sərbəst təyin edilir. Belə bir tendensiya Polşa Nəzarət sistemində də müşahidə edilir.

Avropada sığorta iqtisadiyyatın çox mühüm sahəsidir. Xüsusilə də həyat sığortası önəmli bir istiqamətdir. Buna görə də sığorta nəzarəti sahəsi burada gündəgündən təkmilləşdirilir və yeni mexanizmlərin tətbiqinə geniş vüsət verilir. Keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədi ilə Avropada hər bir ölkə bu sahədə öz təcrübəsini paylaşır və inkişaf etdirir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA SIĞORTA FƏALİYYƏTİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİ SİSTEMİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Ölkəmizdə sığorta sisteminin dövlət inhisarından bazar tənzimlənməsinə keçidin retrospektiv təhlili

Sığorta sisteminin dövlət inhisarında bazar sistemə keçidi onun sığorta bazarının formalaşmasının tarixi ilə bağlıdır. Ölkəmizdə sığorta sisteminin və onun

qanunvericilik tarixi 1991-ci ildən başlanılır. Sığorta sisteminin formalaşdırılması tarixini üç mərhələyə bölmək olar:

Birinci dövr - 1920-ci ilə kimi olan dövrü əhatə edir. Bu dövr XIX əsrin ortalarından başlayaraq ölkəmizdə neft istehsalının və neft sənayesinin formalaşması və inkişafı ilə əlaqədar olaraq sığorta işinin təşkili üçün zərurət yaradıb. Bakıda 1910-cu ildə 18 sığorta cəmiyyəti olduğu halda 1912-ci ildə bu göstərici 30 cəmiyyət və agentliyi əhatə edirdi. Bu sığorta qurumlarının işinin əsasını Xəzər dənizində üzən gəmilərin sığortalanması təşkil edirdi. Bu işdə marağı olan rus şirkətlərinin sayı daha çox üstünlük təşkil edirdi.

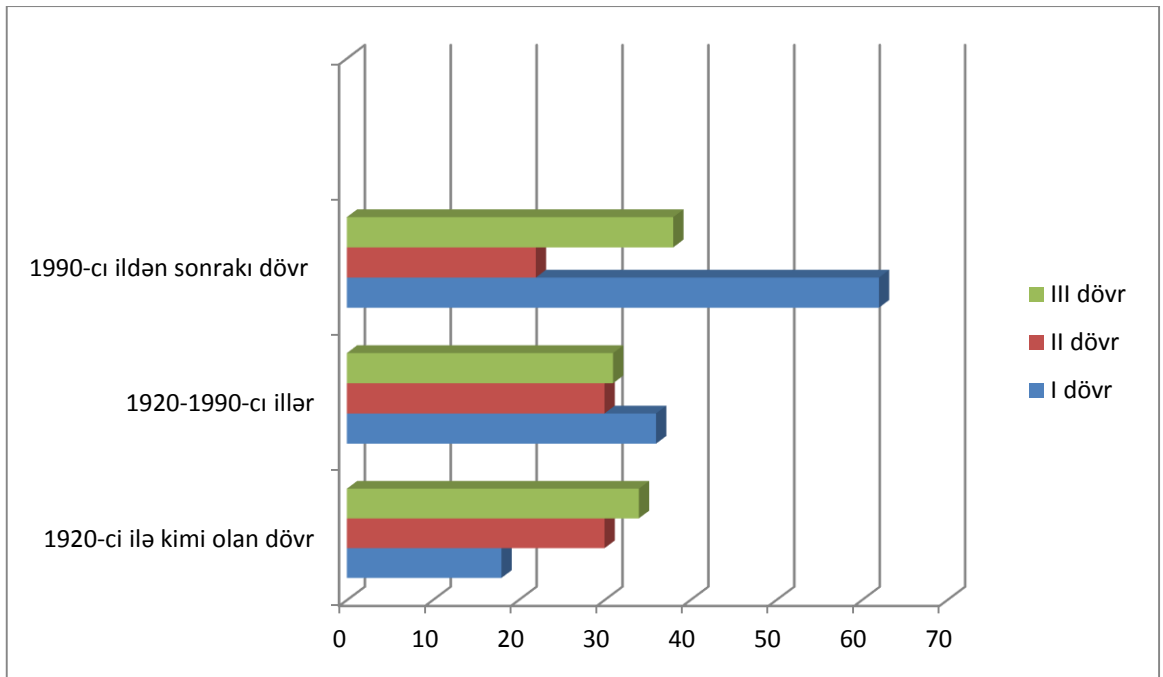
İkinci dövr - Keçmiş Sovet İttifaqına adi olan 1920-1990-cı illəri əhatə edir. Postavet ölkələrində olduğu kimi respublikamızda da dövlət sığorta sistemi təşkil edilmişdir. Sığorta sahəsində inkişaf bu dövrdə özünü biruzə verməyə başladı. Həmin dövrdə SSRİ "İnqostrax" Bakı şöbəsi və Azərbaycan SSR Dövlət Sığortası Baş idarəsi yaradılmışdı. Sovetlər Birliyi qurulduqdan sonra 1992-ci ildən bütün SSRİ-də sığorta işi dövlət inhisarına alınmışdı. Həmin dövrdə yerli əhaliyə göstərilən sığorta işi çoc məhdud xarakter daşıyır, daha dəqiqliklə desək sığorta sistemi dövlət dördial təminat sisteminə əlavə kimi öz fəaliyyətini icra edirdi. Bugünkü dövrümüzdə gəlib çıxmış sığorta sistemi öz inkişaf tarixində müəyyən müvəffəqiyyətlərlə yanaşı böyük xətələrlə də üzləşmişdi. Nümunə olaraq 1930-cu illərdə ölkəmizdə mövcud olmuş səhmdarların və kooperativ fondların ləğv edilməsi idi. Bunu da nəticəsində sığorta sahəsində rəqabət aşağı düşdü və rəqabətəqabil qurumların fəaliyyəti sonlandırılaraq yalnız dövlət sığorta sistemi yaradıldı. 1988-ci ilədək bu davam etdi və həmin ilin 26 may tarixində "SSRİ Koorperasiyası haqqında" qanun qəbul edildi. Qanuna əsasən kooperativlər və onların ittifaqlarına sığorta təşkilatı yaratmağa, sığorta qaydalarını yaratmağa və növər müəyyənləşdirməyə izn verildi. Bununla da ölkəmizdə sığorta təşkilatları və səhmdar cəmiyyətləri yaradılmağa başlandı.

Üçüncü dövr isə 1990-cı ildən sonrakı dövr hesab edilir. Məhz bu dövrdə sonra ölkəmizdə sığorta işi daha çox muxtariyyət qazanıb və müstəqil inkişafa

başlamışdır. 1991-ci ildə ölkəmizdə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradılmışdır. Adıçəkilən təşkilatın əsas vəzifəsi respublikamızda sığorta bazarının inkişafı, onun fəaliyyət istiqamətlərinin tənzimlənməsi, sığorta şirkətləri ilə sığorta olunanların və dövlətin mənafeyinin müdafiəsinin təmin edilməsi, sığorta işinə metodiki rəhbərliyin reallaşdırılması, sığorta sahəsində qanunvericilik aktları, müvafiq normativ hüquqi sənədlərin hazırlanılması və qanunvericilik bazasının inkişaf etdirilməsi və sair kimi mühüm vəzifələr olmuşdur. Təşkilatın yaradılmasında sonra elə həmin ildən başlayaraq mövcud qanunvericiliyin daha da təkmilləşdirilməsi üçün 20-ə yaxın qanun və akt qəbul edildi. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, məhz həmin ilə sığorta inkişafının ilk mərhələsi desək daha doğru olar. Çünki bu dövrdə ölkəmizdə 62 sığorta təşkilatı mövcud idi. Bu təşkilatın 53-ü milli və 9 xarici vətəndaş olmaqla birgə yerli sığorta fəaliyyətini icra edən sığortaçı vardı. (Ələkbərov Ə.Ə 2000)

Bu mərhələ dünya təcrübəsinin öyrənilməsinin bəsit mərhələsi idi. Lakin bu dövrdən sonra bəzi uğursuzluqlar da oldu. 33 kommersiya sığorta təşkilatı sığorta olunan şəxslərin maraqlarını təmin etmədiyi və etimadlarını doğrultmadığı üçün fəaliyyəti dayandırıldı. 2002-ci ildə ölkəmizdə 38 sığorta şirkəti, həmçinin 9 xarici şirkətlərlə ortaq şirkət fəaliyyət göstərirdi. Bu 9 şirkətin ən çox sayda olanı Azərbaycan İngiltərə əməkdaşlığı ilə fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan-İngiltərə əməkdaşlığı 4 şirkətdə, Azərbaycan Türkiyə əməkdaşlığı 2 şirkət; Azərbaycan-İran əməkdaşlığı 1 şirkət, Azərbaycan- ABŞ əməkdaşlığı 1 şirkət, Azərbaycan-Rusiya əməkdaşlığı 1 şirkətdə idi. Bununla da artıq xarici təcrübə daha yeni addım idi. 2006-cı ilin əvvəllərinə dair statistik göstəricilərə görə sığorta bazarında 29 təşkilat fəaliyyət göstərirdi. Artır sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlərin 22-si özəl idi. Yalnız 6-sı qarışıq mülkiyyət formalı idi.

Qrafik 1: Sığorta sisteminin formalaşması dövrləri

Mənbə : Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

1991-2001-ci illərdə nəzarəti Azərbaycan Respublikasının Nazirlər kabineti nəznində təsis edilmiş Dövlət Sığorta Nəzarəti həyata keçirmişdir. Daha sonra səmərəli fəaliyyətin yüksəldilməsi məqsədi ilə 2001-ci ildən 2018-ci ilədək Maliyyə Nazirliyi bu işi icra etmişdir.

Maliyyə Nazirliyi tərkibində Nəzarət Palatasının qarşısında bir sıra öhdəliklər dayanmışdı. Bu öhdəliklərə aşağıdakılar daxil idi:

- sığorta işini təşkili və fəaliyyətin icrası üçün lisenziyaların təsdiq edilməsi;
- mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq sığorta şirkətlərinin və onların filiallarının, şöbələrinin, borker və sığorta bazarlarında olan peşəkar ixtisasçıların hesabatlarını dinləmək və bu istiqamətdə zəruri tədbirlər icra etmək;
- Sığorta şirkətlərində maliyyə sabitliyinin qorunmasına nəzarət və sığorta haqqı üçün nəzərdə tutulan ödənişlərin əsaslandırılmasına nəzarət etmək;
- sığorta şirkətlərinin qeydiyyatına almaq;
- sığorta şirkətlərinin sığorta ehtiyatları fondunun əsasının qoyulmasına və tətbiqinə nəzarəti həyata keçirmək;

- sığorta şirkətləri tərəfindən təqdim edilən hesabatların düzgünlüyünü yoxlamaq, şirkətlərin fəaliyyəti ilə bağlı normativ aktları hazırlamaq və təsdiq etmək;

- sığorta təcrübəsini genişləndirmək, onu inkişaf etdirmək məqsədilə təkliflər hazırlamaq.

Nəzarət Palatasının sahib olduğu hüquqlar aşağıdakılar idi:

- Sığortaçılar, brokerlər və bu sahədə olan digər peşəkar iştirakçıların fəaliyyətlərinə aid hesabat və maliyyə vəziyyətlərini əks etdirən hesabat xarakterli sənəd tələb etmək;

- Sığortaçılar, brokerlər və bu sahədə fəaliyyət göstərən digər peşəkarların təqdim etdikləri məlumatların və hesabatların düzgünlüyünü yoxlamaq;

- Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətiə mexanizmləri və onların maliyyə əməliyyatlarına dair məlumat əldə etmək üçün qurumlara, bankalara və digər kredit təşkilatlarına müraciət etmək;

-Sığorta şirkətlərinin, brokerlərin və peşəkar iştirakçıların fəaliyyətində qanun pozuntusu, qanunvericiliyə uyğun tələblərin pozulması hallarında müvafiq tədbirlər görmək. Tədbirlər qismində verilən gösətişlər icra edilmədikdə lisenziyaların qüvvədə qalma müddətini müvəqqəti dayandırmaq, lazım gələrsə lisenziyanı geri almaq, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada inzibati formada cəzalandırmaq;

-qanun pozuntuları bir neçə halda təkrarlanarsa və ya xəbərdarlıqlara baxmayaraq aradan qaldırılması qanunvericilikdə nəzərdə tutulan formada məhkəmə yolu ilə iddia qaldırmaq;

- Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan qurumların ödəmə qabiliyyəti aşağı olduğu və ya ümumiyyətlə olmadığı halda onların iflası haqqında məsələyə baxmaq üçün məhkəməyə müraciət etmək

2018-ci ildən fəaliyyət səmərəsini artırmaq məqsədi ilə bu iş Mərkəzi Banka tapşırılmışdır ki, bu haqda da növbəti yarı fəsildə daha əhatəli bəhs edəcəyik.

Sığorta fəaliyyətində mühüm sahələrdən biri sığorta bazarı iqtisadi sistemin əsas subyektlərindəndir. Sığorta bazarı elə bir əlaqələr sistemidir ki, bu sığorta mühafizəsinə ictimai tələbatların ödənilməsi zamanı sığorta təminatı zamanı meydana çıxır. Mülki cəhətdən ayrıca sığorta işinin keyfiyyətini yüksəldən çoxsaylı sığortaçı kütləsi mövcud olduğu vaxt sığorta bazarları meydana çıxır ki, burada da əsas amil sığorta fəaliyyətinin keyfiyyətli inkişafı, sığortaçılar arasında sağlam rəqabətin olmasıdır. Sığorta bazarını sığorta sahəsində əsas alış-veriş yeri kimi dəyərləndirmək olar. Bu bazarın özəl xidmət, sığorta qoruması olan və müəyyən tələblər əsasında yaradılan maliyyə əlaqələri bölməsi kimi inkişafının əsası yenidən istehsal zamanı yaranmış davamlılığın təminatıdır. Mənfi halların sonunda zərər çəkmişlər pul köməkliyi əldə edirlər. Bu sığorta bazarlarının cəmiyyətin sığorta müdafiəsinin təminatıdır. Cəmiyyətin sığorta tələbi müdafiəsi üçün müvafiq sığorta fondları yaradılır.

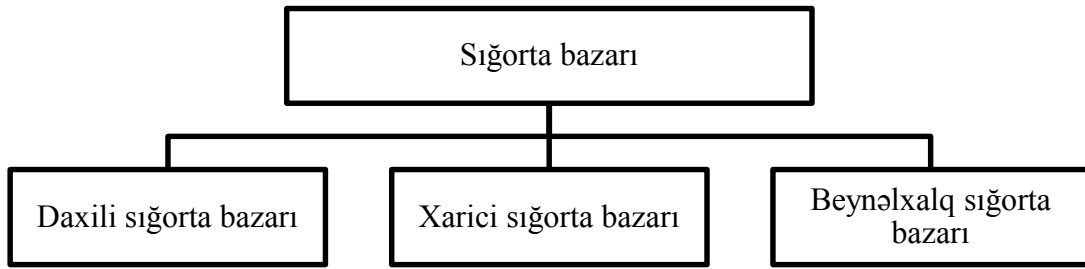
Sığorta bazarının subyektləri dedikdə sığorta fəaliyyətində iştirak edən qurum nəzərdə tutulur. Sığorta bazarında sığorta şirkətləri sığorta xidmətlərinin təklifindən və sığorta xidmətlərinin haqqının alınmasında sərbəst fəaliyyət göstərirlər. Sığorta agentləri və brokerlər sığorta bazarında əlaqələndiricilərdir.

Sığorta agentləri sığortaçılarla sığorta qaydalarını və qanunvericiliyin izah edir, könüllü şəkildə sığorta müqavilələri imzlayır, sığorta hadisəsi baş verdiyi zaman ayrılmış sığorta məbləğinin artırılması üçün zəruri məlumatların əldə edilməsi üçün sığortalananlara yardım edirlər. Sığorta brokerləri isə sığorta olunanlarla sığortaçılar arasında vasitəçilik edən fərdlər və ya qurumlardır.

Sığorta xidmətlərində təklif və tələbat ölçüsünə əsasən sığorta bazarlarının biz iki formaya bölə bilərik:

Sxem 1: Təklif və tələbat ölçüsünə əsasən sığorta bazarları

Mənbə : Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Daxili sığorta bazarı- daxili fəaliyyəti icra edən konkret sığortaçılar mövqeyindən xidmətə olan tələbin ödənilməsi müəyyən bir tarixdə meydana çıxır.

Xarici sığorta bazarı- öncədən müəyyənləşdirilmiş ərazidə sığortalılar və sığortaçılar arasında qarşılıqlı əlaqədə olan bir bazar növüdür. Bu bazar daxili sığorta bazarının hüdudlarından xaricdə olan bazar növüdür.

Beynəlxalq formada olan sığorta bazarı- bu bazar beynəlxalq miqyasda sığorta və yenidən sığorta fəaliyyətini icra edir. Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi olduqca əhəmiyyətlidir. Sığorta bazarı MDB və ölkəmizi- ümumilikdə beynəlxalq bazarı əhatə edir.

Sığorta bazarının mühüm fəaliyyət sahələrindən biri təkrarsığortalıdır. Təkrarsığortanın əsas məqsədi sığorta riskinin maliyyə qarşılığının sığortaçıdan digər sığortaçıya verilməsidir. Onun vacibliyemaliyyə dayanıqlığı ilə əlaqəlidir. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrlərdə sığorta qurumlarının say etibarilə az olmasına baxmayaraq bu sahə inkişaf etməyə başladı.

Sığorta işi maliyyənin tərkib hissəsidir. Bütün sığorta əməliyyatlarında maliyyə fəaliyyəti həyata keçirilir. Baş verən bütün maliyyə əməliyyatlarında sığorta bazarının və qurumların finansal sabitliyi qorunub saxlanılmalıdır. Sığorta qurumlarından izahnamə kapitalının minimal məbləği, ödəmə göstəricilərini əks etdirən normativlər, sığorta gəlirləri, mənfəətlər, sığorta ehtiyatları, xüsusi təminat onun maliyyə sabitliyini təmin edir. Respublikamızda qəbul edilmiş "Sığorta

haqqında" qanunun səkkizinci maddəsinə əsaslanaraq nizamnamə kapitalı ilə əlaqəli tələbləri aşağıdakı kimi sistemləşdirdik :

Cədvəl 2: Nizamnamə kapitalı ilə əlaqəli tələblər

nizamnamə kapitalına qoyulan əmlakın məbləğin bazar qiymətinə uyğunlaşdırılmasına müvafiq icra orqanı nəzərat edir;

- nizamnamə kapitalın qoyulmuş pay şəkilli əmlakın və yaxud da əmlak hüquqlarının dəyərinin nizamnamə kapitalına olan nisbəti 25%-dən artıq ola bilməz;

- sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalını yaratmaq üçün kredit formasında cəlb edilmiş pul vəsaitlərindən, həmçinin qanunvericilikdə mərkəzdə tutulan hallar xaric, dövlət və bələdiyyə büdcələrinin, büdcədən kənar fondların maliyyə vəsaitlərindən, həmçinin dövlət hakimiyyəti orqanlarının sərəncamındakı digər vəsaitlərdən istifadə edilməsi qadağandır;

- sığorta şirkətinin pul şəklində ödənilmiş nizamnamə kapitalı uyğun icra orqanının təqdim etdiyi reytingdən aşağı olmayan banklarda saxlanması mümkündür;

- əgər qanunvericilikdə nisbətən yuxarı faiz dərəcəsi nəzərdə tutulmamışdırsa sığorta şirkətinin dolayısı yolla hər hansı bir hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalıdakı iştirakı özünün vəsaitinin 20%-dən artıq və bütün iştirakının məcmu qiyməti onun öz vəsaitinin 50%-dən artıq ola bilməz.

Mənbə : Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə keçid dövründə sığorta biznesinə olan kapital maraqlarının daha da geniş formada yayılmış bir növü açıq səhmdar cəmiyyətləridir. Səhmdar cəmiyyətlərinin nizamnamə kapitalının səhmləşdirməsi mexanizminin səhmlərin verilməsi və buraxılması yolu ilə gerçəkləşdirilir. Nizamnamə kapitalını yüksəltmək məqsədilə səhmdar cəmiyyətləri qiymətli kağızların nominal dəyərlərini artırma, yaxud da əlavə səhm buraxa bilərlər. Respublikamızda sığorta təşkilatları MMC və sərməyadar cəmiyyətlər formasında

yaradılırlar. Səhmdar cəmiyyətləri iki cür: açıq və qapalı şəkildə olurlar. Sığortaçının qanunvericiliyə müvafiq həcmdə xüsusi təminatının formalaşdırılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusi təminat sığorta edənə ödəmə imkanının olmaması hallarında öncə sığorta olunanlar qarşısında öhdəliklərin ödənilməsi üçün yaradılır. Bununla da sığorta edilən bütün vəziyyətlərdə təminatla təmin edilmiş olur. Sığorta şirkətinin maliyyə vəziyyətindən asılı olmayaraq sığorta olunanın başına gələ biləcək sığorta hadisəsi zamanı sığorta ödənişinin, yaxud da ləğv olunmuş sığorta müqaviləsi üzrə zərər sığorta ödənişləri geri qaytarılır.

Mövcud sığorta qanunvericiliyə əsasən qeyri-həyat və həyat sığortasına şamil olunan xəstəlik və fərdi qəza sığortası sahəsində təkrar sığortaya hesablanmış sığorta haqları istisna olmaqla sığorta haqları 10% göstəricidən az olmamaq şərti ilə xüsusi təminat kimi saxlanılırlar. Yeni yaradılan sığorta şirkəti üçün məbləğin sığortaçı tərəfindən ödənilən nizamnamə kapitalının 10%-dən az olmamaqla qəbul edilmişdir. Sığortaçıkar özəl təminat qismində saxlanılan qiymətli kağıza və ya daşına bilən əmlaka Maliyyə Nazirliyi təsdiq etmədən sərəncam verib icra etmək hüququna sahib deyildirlər. Özəl təminat kimi saxlanılan vasitələrlə (qiymətli kağızlar, danışmaz və ya daşınar əmlak) bağlı bilgiler cavabdeh olan qrupun təsdiq etdiyi sənəd vasitəsilə nəzarət həyata keçirilir. Maliyyə vasitələri sığorta təşkilatına aid olan müvafiq bank hesabında öz əksini tapır. Sığorta şirkətləri tərəfindən xüsusi təminat şəklində həm manat, həm də xarici valyuta formasında, dövlət payı ən azı 51 faiz olan səhmdar cəmiyyətinin səhmi, dəyərli kağızlar, ölkəmizdə yerləşən daşınmaz əmlak formasında saxlanması mümkündür.

Sığorta təşkilatları öz işlərini stabil və düzgün aparmaq üçün öz sığorta gəlirləri üzərində sığorta ehtiyatları fondunu təsis edirlər. Bu ehtiyat fondu təşkilat tərəfindən sığortanın hər formasında ayrılıqda formalaşdırılır. Bu fond tərəfindən dövlət, bələdiyyə və yerli büdcələrə ödənişlər edilə bilməz.

Fəaliyyətin nəticəsi kimi müəyyən qazancları əldə edilməsi bütün işlərin əsas hədəfidir. Sığorta təşkilatları üçün mənfəətin əldə edilməsi fəaliyyətlərinin nəticəsi kimi başlıca məqsəddir. Mənfəət göstəricisi bəlli zaman ərzində aparılan gəlir və

xərclər arasındakı nisbətlə müəyyənləşdirilir. Sığorta şirkətlərinin əldə etdikləri gəlir və etdikləri xərclərin tərkibi, maliyyə xərcləri barədə hesabatlar tərtib olunur. Maliyyə sabitliyinin təmini üçün sığorta kapitalının göstəricisi, sığorta gəlirləri gərəkdir. Başqa xərclər ödənildikdən daha sonra yerdə qalan xalis mənfəət və sığorta işindən qazanılmış gəlirlərdən də sığorta fondları təşkil edilə bilər. Bu fondlar da sığorta ehtiyatları saxlanılır.

Sığorta şirkətləri dövlət və özəl təşkilatları qiymətli kağızlarını, həmçinin xarici valyutanın alınmasını, bank və bank olmayan kredit təşkilatının depozit hesablarına yatırım etmək, daşınmaz əmlak və torpaq sahələri almaq kimi kərə öz vəsaitlərini sərf edə bilərlər. Bütün bu sadalananlardan əlavə sığorta şirkətləri ödəniş qabiliyyətinin davamlılığının təmini üçün daxili avktivitlərlə üzərlərinə düşən öhdəliklər arasında yaranan nisbəti nəzarətdə saxlamalı və öhdəlikləri yerinə yetirməlidirlər. Onu da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, avktivitlərlə öhdəliklər arasındakı nisbətin müəyyən edilməsi və normativ cəmiyyətin Maliyyə Nazirliyi nəzərində həyata keçirilir. Özəl vəsaitləri və həmçinin sığorta ehtiyatları fondunun hesabına qazanılmış gəlirlərə görə üzərinə düşən cavabdehliklərin təmini üçün onlar təkrar sığorta təşkilatlarında sığortalanmalıdırlar. Mövcud sığorta qanunun əlli üçüncü maddəsində vurğulanır ki, müəyyənləşdirilmiş formada və təyin edilmiş vaxtda auditor yoxlaması tərəfindən təsdiq olunmuş cari illik maliyyə təsərrüfatı haqqında hazırlanan hesabat müvafiq icra orqanına təqdim olunmalı və dövrü mətbuatda nəşr edilməlidir.

Müasir dövrümüzdə sığorta bazarı bir sıra optimal həllinin araşdırılmasını tələb edən problemlərlə üzləşir. Bu böhran durum isə daxili bazar müxtəlif prizmalardan baxmağı tələb edir. Müasir dövrün sığorta bazarındakı mövcud problemləri şərti olaraq üçün qrupa ayırmaq olar:

Birinci qrup problemlərdə daxili sığorta bazarının diversifikasiyasının normadan aşağı olmasıdır. Bu səbəbdən də sığortaçıların sığorta portfeli daha çox geniş yayılmış iki və yaxud da üç sığorta növü formalaşır.

İkinci qrup problemlər isə əsas şirkətlər digər şirkətlər arasındakı fərqliliklərdir. Qurumlar arasındakı bu fərq daxili bazarda rəqabət potensialını azaldır və daha aşağı nəticələrə gətirib çıxarır.

Üçüncü qrup problemlər- sığorta şirkətlərinin kapitallaşmasının aşağı səviyyəsi ilə əlaqəli problemlərdir.

Müxtəlif cür gözlənilməz hadisələr, təbii fəlakətlər, ayrı-ayrı sahələrdə yarana biləcək qəzalar və bədbəxt hadisələrin nəticəsi olaraq ölkə iqtisadiyyatına, hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyətinə dəyər biləcək ziyanların kompensasiya edilməsi məqsədilə büdcə xərclərinin minimuma endirilməsi, sığorta sektorunda mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması məqsədi ilə ölkəmizdə sığorta sahəsində aşağıdakı tədbirlərin icrası nəzərdə tutulmuşdur- Sığortabazarını tənzimləyən qanunvericilik sistemini formalaşdırmaq və onu təkmilləşdirmək. Həmçinin, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və optimal variantların tətbiqi məqsədilə bu işə beynəlxalq sığorta məsləhətçilərini cəlb etmək;

- ölkəmizin milli sığorta bazarının daha keyfiyyətli və müasir qanunvericilik bazasına beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasına nail olmaq, bununla da beynəlxalq sığorta bazarına inteqrasiyanı sürətləndirmək;

- Respublikamızın Beynəlxalq Sığortaya Nəzarət Assosiasiyası"na üzv olması üçün müxtəlif tədbirlər və layihələr hazırlamaq;

- sığorta sektorunda mövcud mühasibat uçotunun mövcud dünya standartlarına uyğunlaşdırılması və sığorta hesabatlarında şəffaflığın və obyektivliyin təmini məqsədilə ilə qabaqlayıcı tədbirləri planlaşdırmaq və icrasına nail olmaq;

-Sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmini və ödəmə potensialının daha da yaxşı vəziyyətə gətirilməsi, həmçinin risk saxlama qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinin təmini məqsədilə nizamnamə kapitalının artırılması üçün uyğun tədbirlərin icrası;

- Sığortasahəsinin cəmiyyətəhəmiyyətinin aşılınması məqsədi ilə KİV vasitəsi ilə təbliğat tədbirlərinin genişləndirilməsi.

Ümid edirik ki, qeyd etdiyimiz məsələlər gələcəkdə öz həllini tapacaq və dövlət nəzarətformaları daha üstün mexanizmlə fəaliyyət göstərəcəkdir. Sığorta nəzarətinin vəzifələri və məqsədi daha geniş şəkildə Sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının qanununda və Mülki Məcəllənin 50-ci fəslində daha əhatəli qeyd edilmişdir. Sığorta işinin icrası zamanı sığorta fəaliyyətinə dövlətin nəzarəti qanunvericiliyə riayət edilməsi, xidmətlərin düzgün təşkili, sığorta sektorunun inkişaf etdirilməsi, sığorta şirkətlərinin, sığorta olunan şəxslərin, dövlətin hüquqlarının və maraqlarının təmin edilməsi, qorunması məqsədilə dövlət nəzarəti həyata keçirilir. Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinə nəzarət Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilir. Bu haqda daha əhatəli növbəti yarım fəsildə təhlillər aparacağıq.

2.2.Mərkəzi Bankın sığorta nəzarəti sahəsində fəaliyyətinin əsas istiqamətləri

Ölkəmizdə Sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarətini və onun tənzimlənməsini "Sığorta fəaliyyəti haqqında"qanunun tələblərinə əsaslanaraq dövlət tərəfindən təyin edilmiş nəzarət orqanı tərəfindən gerçəkləşdirilir. Sığorta qanunun müxtəlif maddələrində bu orqanın iş prinsipləri öz əksini tapır. Dövlət müstəqilliyinin ilk illərində bu funksiyanı öncə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər kabineti yanında Azərbaycan Dövlət Sığorta Nəzarəti, ondan sonra isə Maliyyə Nazirliyi nəznində

Dövlət Sığorta Nəzarəti xidməti həttə keçirirdi. 2018-ci ildən Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı sığorta qanununun 95-ci maddəsinə əsasən sığorta sahəsində dövlət tənzimlənməsini və nəzarət işini həyata keçirir. Sığortaçılar, təkrarsığortaçılar, sığorta vasitəçiləri, müstəqil auditorlar, müstəqil ekspertlər, aktuarilər və sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin sığorta bazarında peşəkar iştirakçıları kimi fəaliyyərinə nəzarəti Mərkəzi Bankın müvafiq icra orqanı həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankın "Sığorta fəaliyyəti haqqında" sığorta qanununun 95.3-cü maddəsinə əsasən sığortaçıların, sığorta vasitəçilərin, həmçinin xarici sığortaçıların və xarici sığorta brokerlərinin, onların ölkəmizdəki nümayəndəliklərinin, sığorta işində yardımçı fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin, və müstəqil ekspertlərin, aktuarilərin resytirini aparır. Milli Bankın fəaliyyətinə nəzarət etdiyi sığorta şirkətlərinə daxildir: "A-Group Sığorta", "Atasığorta", "Atəşgah Sığorta", "Atəşgah Həyat", "Azərbaycan Sənaye Sığorta", "Azərbaycan Dövlət Sığorta kommersiya şirkəti", "Azsığorta", "Aqrar Sığorta", "AzRe Təkrarsığorta", "Bakı Sığorta", "İpək Yolu Sığorta", "Günay Sığorta", "Qala Sığorta", "Qala Həyat", "Meqa Sığorta", "Meqa Həyat", "Paşa Sığorta", "Paşa Həyat Sığorta", "Xalq Sığorta", "Xalq Həyat" və "Naxçıvan Sığorta".

Sığorta bazarının peşəkar iştirakçıları sığortaçılar, sığorta vasitəçiləri, aktuarilər, müstəqil auditorlar, ekspertlər, yardımçı fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslər, təkrarsığortaçılardır. Sığorta agenti sığortaçı ilə bağladığı tapşırıq müqaviləsində başqa hallar nəzərdə tutulmamışdırsa, sığortaçının adından və verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində sığorta müqaviləsinin imzalanmasına, davam etdirilməsi yaxud da yenilənməsində, həmçinin tərəflər arasında danışıqların aparılması işində vasitəçilik edən hüquqi və ya fiziki şəxsdir.

Akuari iqtisadi-riyazi hesabatlar aparmaqla sığorta haqlarının hesablanması əsaslarını müəyyənləşdirən, eyni zamanda sığorta ehtiyatlarını hesablayan mütəxəssisdir.

Xarici sığortaçı öz ölkəsinin qanunlarına əsaslanaraq sığorta fəaliyyəti gerçəkləşdirmək üçün rəsmi hüququ olan xarici hüquqi şəxsdir. Xarici təkrarsığortaçı da həmçinin öz ölkəsinin hüquqlarına uyğun bu fəaliyyətlə məşğul olan şəxsdir. Mərkəzi Bankın 22.02 2021 ci il tarixində verdiyi reystir məlumatlarına əsasən xarici sığortaçıların, xarici təkrarsığortaçıların və xarici sığorta brokerlərinin sayı ölkəmizdə 86-dır.

Sığorta sahəsində yardımçı hüquqi şəxslərin və müstəqil ekspertlərin sayı Mərkəzi Bankın təqdim etdiyi 02.02 2021-ci il tarixi üçün reyst məlumatlarına əsasən 47, sığorta sahəsində yardımçı hüquqi şəxslər30, hüquqi şəxs olan müstəqil ekspertlər 61 nəfərdir. (www.cbar.az)

Mərkəzi Bankın müəyyən etdiyi qaydalara əsasən sığortavəsitiçiliyi fəaliyyətinə fəaliyyəti üçün lisenziya almaq istəyən fiziki şəxslər, həm də sığorta agenti fəaliyyəti üçün lisenziya almaq istəyən hüquqi şəxslərin hər biri əmək müqaviləsinə əsaslanaraq işçisi hesab edilən şəxslər maliyyə nəzarəti orqanında müvafiq qaydalara əsasən attestasiyadan keçməlidirlər. Həmin şəxslər bir neçə sənədi rəsmi qaydada Mərkəzi Banka təqdim etməlidirlər:1.Sığorta brokeri və Sığorta agentləri üçün müraciət ərizəsi (ərizə nümunəsi Mərkəzi Bankın rəsmi saytında qeyd edilmişdir)(www.cbar.com);2. Notariat qaydada təsdiq edilmiş vətəndaş qüursuzluğu haqqında ərizə;3. Notarial qaydada təsdiqlənmiş şəxsiyyət vəsiqəsinin surəti.

Sığortaçının və ya təkrarsığortaçının İdarə heyətinin, təftiş komissiyasının sədri və üzvləri, daxili audit xidmətinin rəhbəri və baş mühasibi, hüquqi şəxs olan sığorta brokerləriçixmaqla sığorta agenti olmaqdan ötrü təsis olunmuş hüquqi şəxsin icra orqanla rəhbər vəzifəsinə təyinatı verilmiş kəslər bir sıra rəsmi sənədi Mərkəzi Banka təqdim etməlidirlər. Bu sənədlərə daxildir:1. Şəxsiyyət vəsiqəsi notarial qaydada təsdiq edilmiş formada surəti; 2. Vətəndaş qüursuzluğu haqqında ərizə (notarial qaydada təsdiq olunmuş); 3. Ali təhsil haqqında sənədin notarial qaydada təsdiq olunmuş surəti; 4. Əmək kitabçasının notarial qaydada surəti.

Akuari şəhadətnaməsini almaq istəyən şəxslər maliyyə nəzarəti orqanında müvafiq attestasiyadan keçməlidir. Öncə bu şəxslər bir sıra sənədləri mərkəzi banka təqdim etməlidir. Bu sənədlərə daxildir: 1. Müraciət ərizəsi. 2. Şəxsiyyət vəsiqəsinin notarial qaydada təsdiq olunmuş surəti 3. Vətəndaş qüsursuzluğu haqqında notarial qaydada təsdiq olunmuş formada surəti. 4. Ali təhsil haqqında sənədin notarial qaydada təsdiq olunmuş surəti

Mərkəzi Bank ölkədəki şirkətləri və maliyyə bazarlarının tərkibində olan digər qurumların və ödəniş sistemlərinin fəaliyyətlərinin tənzimlənməsinə və nəzarət işini, onların lisenziyalaşdırılmasını, həm də bu sahə üzrə nəzarətin şəffaflığını və çevikliyi təmin etmək məqsədi ilə fəaliyyətini təşkil edir. Mərkəzi bankın sığorta bazarındakı fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakıları əhatə edir:

- sığorta bazarındakı dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında və reallaşdırılmasında tənzimləmələr və mövcud olan qanunvericiliyə əməl olunmasına nəzarəti həyata keçirmək;

- sığorta bazarının inkişafını təmin etmək;

- makroprudensial nəzarəti gerçəkləşdirmək;

- sığorta bazarının inkişafı ilə əlaqəli müvafiq hüquqi layihələrin hazırlanmasında iştirak etmək və zəruri normativ aktlarqəbul etmək;

- sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılmasını, həmçinin icazələrin verilməsi və ləğv edilməsi və s.

Milli Bankın sığorta bazarının yaxın dövr üçün (təxminən 2025-ci ilədək) nəzərdə tutulan əsas inkişaf vəzifələrinin aşağıdakı istiqamətlərdə təmini gözlənilir:

- Sığorta bazarının daha genişləndirilməsi- bunun üçün bazarın ümumi biznes həcmnin artırılması,bundan ötrü mövcud könüllü sığorta məhsullarının daha da təkmilləşdirilməsi və daha yeni məhsulların yaradılması, hüquqi bazarın genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi, icbari sığorta növlərinin daha da artırılması əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur;

- Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan şirkətlərin təkmilləşdirilməsi-respublikamızda son itirmir beş ildə sığorta şirkətlərinin yaradılması olduqca mürəkkəb mərhələdən keçmişdir. Bəzi rəqabətəqabil olmayan şirkətlər bazarı tərk etmiş, bir qrup şirkətlər isə bazarda qalmaq üçün öz cəhdlərini edirdilər və bu proses hələ də davam edir. Bu gün sığorta şirkətləri sığorta bazarında dayanıqlı mövqeyə malik olmalı və inkişafın davamlılığını bir neçə istiqamətdə artırılmalıdır. Bu istiqamətlərə daxildir:

1. İdarəetmə və icra işinin daha da təkmilləşdirilməsi (planlaşdırma, insan resursları, müasir İKT və proqram təminatı, risklərin idarəedilməsi və s.)

2. Biznesin müasir tələblərə uyğun təşkili və idarəedilməsi (biznesin aparılmasının daha müasir texnologiyaları və praktikası, müstərinin tələb və maraqlarının daha çox nəzərə alınması, marketinq araşdırmalarının inkişafı və s.)

3. Maliyyə investisiya fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsi (avktivitlərin sağlamlaşdırılması, investisiya portfelinin təhlil edilməsi və əlamətlərinin təkmilləşdirilməsi, sığorta portfelinin mənfəətliliyibin təkmilləşdirilməsi və s.)

4. Sığorta şirkətlərinin kapitallarının və dayanıqlığının daha da gücləndirilməsi (nizamnamə kapitalının və məcmu kapitallarının daimi olaraq artırılması, daha böyük risklərin paylaşdırılması və s.)

5. Qanunvericiliyə müvafiq fəaliyyətlərin düzgün təşkil edilməsi (qanunvericiliyin tələblərinə düzgün şəkildə əməl edilməsi, müasir təhsil elektron uçotların hazırlanması, hesabat sisteminin şəffaflıq və ədalətlik prinsipləri üzərində təşkili və s.)

6. Sığorta vasitəçiləri üzrə fəaliyyətlərin daha da təkmilləşdirilməsi ("agent fırılacağı" kimi tanınan halların aradan qaldırılması və bu istiqamətdə edilə biləcək hər hansı addımların qarşını alınması)

7. Sığorta bazarında düzgün tarif siyasətinin təşkil edilməsi (sığorta bazarında düzgün təşkil edilmiş qiymətlərin formalaşdırılması kimi əsas məqsədin gerçəkləşdirilməsi)

8. Əsas şərtlərin düzgün müəyyən edilməsi- qiymətlərin sığorta şirkətinin risklərinin qarşısının alınmadı ilə zəruri mənfəətin əldə edilməsinin təminində tutulur. Həmçinin sığorta şirkətləribirgə razılaşma əsasında dempinq siyasətindən əl çəkməlidirlər. Sığorta biznesinin dayanıqlılığının təmini üçün "yüksəkmənfəətlilik" prinsipindən də əl çəkməlidirlər. Onlar daha sabit inkişafı təmin edən " kifayətedici mənfəətlilik" prinsipinə keçməlidirlər.

9. Şirkətlər arasında birgə əməkdaşlığın razılaşmalar əsasında təşkil genişləndirilməsi- sığorta təcrübəsinin daha da genişləndirilməsi, iri sığorta risklərinin müştərək idarəedilməsi, sığorta ehtiyatları, daxili təkrarsığorta sisteminin daha da genişləndirilməsi, birgə təbliğat, maarifləndirmə və reklam tədbirlərinin keçirilməsi və s.

10.İctimai sığorta birliklərinin işlərinin daha da genişləndirilməsi- ölkəmizdə Azərbaycan Sığorta Assosiasiyasının iş dairəsi daha da genişləndirilməli və inkişaf etdirilməlidir. Sığorta ictimai birliklərinin fəaliyyətini yeni mexanizmlər üzərində təşkil etmək bu istiqamətdə tədbirlər həyata keçirmək gərəkdir. (www.cbar.az)

ASS-a ölkədə mövcud olan digər ictimai qurumlar birgə fəaliyyət göstərə və ictimai birliklərin işini optimallaşdırı bilər. Məsələn Azərbaycan Aktuarilər Assosiasiyası, Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, Azərbaycan Risk Peşəkarları Assosiasiyası ilə birgə mühüm tədbirlər icra etmək mümkündür.

- İcbari Tibbi sığorta işinin daha da təkmilləşdirilməsi və bölgələr üçün əlçatan olması- bu müvafiq strategiya üzrə həyata keçirilməli və fəaliyyət planı tərtib edilməlidir.

Mərkəzi Bank tərəfindən sığorta bazarının inkişafına mane ola biləcək halların tənzimlənməsi və hesabatların təhlilləri vasitəsilə aşkarlanan qanuna zidd olan hallara qarşı nəzarətin təşkili və problemlərin aradan qaldırılmasına istiqamətlənmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi sığorta bazarı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadiyyatın inkişafı sığorta bazarının daha da davamlı

olmasını və günü-gündən inkişaf etməsini şərtləndirən əsas amillərdən biridir. Sığorta bazarının inkişafı ilə bağlı bu gün üçün gözlənilən əsas hədəflər aşağıdakılardır:

- ölkəmizdə mövcud olan bütün əmlakın və biznes xidmətlərinin sığorta təminatı vacibdir və olmalıdır;

- hər bir vətəndaşın icbari tibbi sığorta təminatının ən optimal mexanizmi inkişaf etdirilməlidir;

- ölkəmizdə hər bir şəxsin həyatı sığortalanmalıdır.

2.3. Azərbaycanın sığorta nəzarət sisteminin beynəlxalq praktika fonunda GZİT təhlili

İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə keçidinin əsas xarakterik xüsusiyyətləri azad sahibkarlığın və onun müxtəlif növlərinin, gəlirin artmasının təmini üçün istehsalat və xidmətlərin istehlaka istiqamətlənməsi və s. kimi halları nümunə gətirmək olar. Dövlət istehsalçı və istehlakçılararasındakı qarşılıqlı münasibətlərə heç bir halda mane törətmir. Onların fəaliyyətini bazar təsərrüfatının qaydalarına müvafiq şəkildə icra etmələrinə nəzarət və fəaliyyətin tənzimlənməsini həyata keçirir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu mexanizm daha da inkişaf etdirilir və təcrübə genişləndirilir. İstehsalın və istehlakın Sabirin təmini üzrə tənzimləmə elementlərindən biri kimi sığorta bazarı tənzimlənilib obyekt kimi də çıxış edir.

Ölkəmizdə inkişaf edən sığorta bazarı müxtəlif mülkiyyət bazarında formalaşan sığorta imkanları ilə zəngiləşməkdədir. Sığorta bazarında olan inhisarçılıq aradan qaldırıldıqdan sonra dövlətin sığorta fəaliyyətində olan imkanları nisbətən azalmışdır. Lakin, bu heç dövlət sığorta fəaliyyətinin gələcək tərəqqisini və perspektivimkanlarının qarşısını almaz. Çünki, ölkəmizin sığorta sahəsində kifayət qədər geniş və tutumlu ərazi strukturuna, həmçinin böyük həcmdə ehtiyat fonduna və ən əsası da indiyə kimi əldə etdiyi müəyyən təcrübəyə sahibdir. Elə 2012-ci ildə statistik göstəricilərə əsasən sığorta təhdiyyəsinin cəmi məbləği 67,45 mln manatdan da çox olmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafı təbiidir ki, sığorta bazarına da öz təsirini göstərir. H.Əliyevin sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi istiqamətində keçirdiyi iqtisadi islahatları İ.Əliyev də davam etdirməkdədir. Əsas hədəf iqtisadi infrastrukturun bütün sahələrinin dünya standartlarına uyğunlaşdırılması və bu istiqamətdə inkişafa nail olmaqdır.

Xarici investor və yatırımcılar ölkə üzrə biznes qurmaqla ölkəmizdə yaradılan müəssisələrin sayı artır. Bu da iqtisadi inkişafa şərait açır ki, bununla da sığortalanmaq tələbləri meydana çıxır. Bununla da ölkəmizdə beynəlxalq tələblərə cavab verən sığorta bazarının meydana çıxmasına zəmin yaradır. Bu bazarın formalaşdırılması öncəliklə ayrı-ayrı sığorta şirkətlərinin mövcud infrastrukturunun müasirləşdirilməsini tələb edir. Sığorta şirkətləri modern texniki avadanlıqlarla təmin edilməli, əmək və şəraiti müasir tələbələrə uyğun olmalıdır.

Bəlli məsələdir ki, sığorta bazarında fəaliyyət göstərən hər bir sığorta şirkətinin hüquqi şəxs kimi sığorta fəaliyyətinə izn verən lisenziyası olmalıdır. Lisenziyanın verilməsi və ya onun ləğv edilməsi həmçinin sığorta işinə nəzarət öncəki yarım fəsildə vurğuladığımız kimi Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilir.

Bu gün sığorta şirkətləri öz işlərini daha modern üslubda təşkil edir və kadr seçimində daha peşəkar tələblər irəli sürürlər. Həmçinin "açıq qapı" siyasətinə uyğunlaşaraq xarici ekspertləri də sığorta işinə cəlb edirlər.

Hal-hazırda hansı ölkəmizdə sığorta sisteminin yaradılması işində dünya təcrübəsinə istinad edilir. Bu cəhətdən ölkəmizdə beynəlxalq sığorta bazarlarının fəaliyyət prinsipləri öyrənilir, dünyada sığortanın mövcud vəziyyəti öyrənilir və ölkəmizdəki sığorta bazarına nisbətə olan əksikliklər, dünya praktikasının tətbiqi ilə əldə edilməsi nəzərdə tutulmuş gözləntilər təhlil edilir. Biz də dünya sığorta təcrübəsi fonunda müasir sığorta bazarının mövcud vəziyyəti ilə bağlı güclü tərəfləri, zəif tərəfləri, mövcud imkanları və dünya təcrübəsindən gözlənilən nəticələri təhlil etmək üçün dünya ölkələrinin sığorta təcrübəsini təhlil edək.

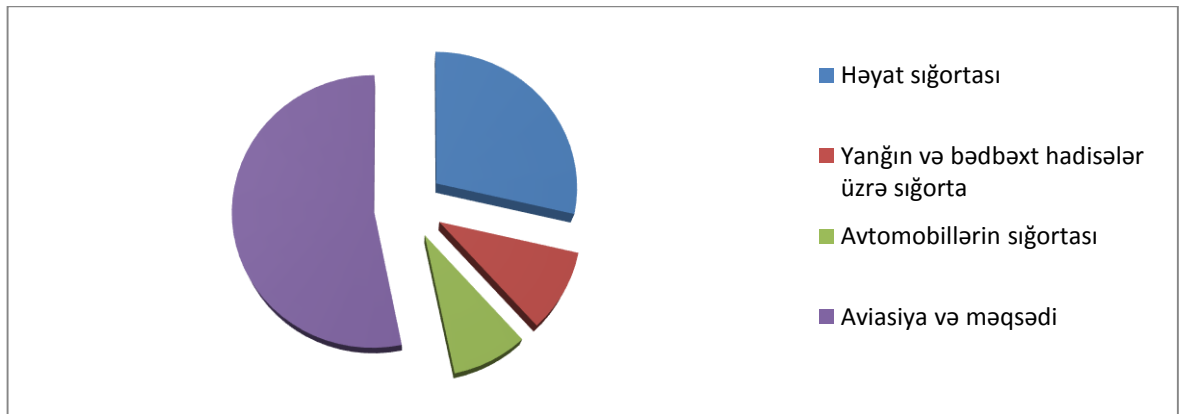
Dünya ölkələrində mövcud çoxsaylı böyük sığorta bazarları vardır ki, bu bazarlar ölkəmiz üçün təcrübə mənbəyi ola bilər. Beynəlxalq sığorta bazarında mövcud olan ən perspektivli nümunələr aşağıdakılar ola bilər :

Böyük Britaniyanın sığorta bazarı. Dünya təhsil bazarında ilk sığorta bazarlarından biri məhz İngiltərəyə aiddir. İlk dəfə 1680-cı ildə Londonda təsis edilmiş bu sığorta bazarı uzun illər ərzində sürətli inkişaf yolu keçmişdir. İngiltərənin sığorta bazarı hal-hazırda dünyada öz böyüklüyünə və həcminə görə birinci sıralardadır. Cəmi 6-7 il öncəki statistikaya baxsaq və indiki statistikaya baxsaq ölkədə olan sürətli inkişaf tempini görürük. Təkcə elə 2012 və 2013 -cü il arasındakı fərq buna ən sadə nümunədir. 2012-də ölkədə 901 sığorta şirkəti mövcud olmuşdur.

Böyük Britaniyanın milli sığorta bazarında sığorta şirkətlərinin birləşməsi tendensiya halını almışdır. Ölkə üzrə toplanan ümumi sığorta haqlarının cəmi 215,7 milyard funt-sterlinq olmuşdur. Bu məbləğin ən böyük hissəsini 64,5%-ni həyat sığortası, yanğın və bədbəxt hadisələr üzrə sığorta 21,9%, avtomobillərin sığortasını 19%, aviasiya və məqsədi sahəsi üzrə isə ən az 1% təşkil etmişdir. Bu ölkəmiz üçün əksikliklərin həyat sığortası sahəsində olduğunu göstərən bir siqnaldır. Təbii ki, İngiltərənin bu sahədə olan təcrübəsi ilə yeni dirçəlməyə başlayan ölkəmizin durumunu eyniləşdirmək də doğru deyildir. Lakin, onların təcrübəsindən yararlanmaq və daha optimal nəticələr əldə etmək olar. Nəzərə alsaq

ki, bizim ölkəmiz təcrübəsi olan ölkələrin etdikləri yanlışlıqları təkrarlamaq kimi nöqsanları yoxdur, bu vəziyyət də bizim üçün avantajdır. Bu gün İngiltərədə kiçik sığorta şirkətlərinin böyük şirkətlərə daxil olması və onun fəaliyyət istiqaməti kimi özünü təkmilləşdirilməsi təcrübəsi dünya ölkələrində də təhlil olunan məsələdir. Ölkəmizdə hələ ki, sığorta sahəsində belə bir addımı atacaq dərəcədə yetərsay və böyük şirkətlər fəaliyyət göstərməyir. Lakin, böyük şirkətlərin nisbətən kiçiklərə dəstəyi də bu sahədə atılan biləcək addımlardandır.

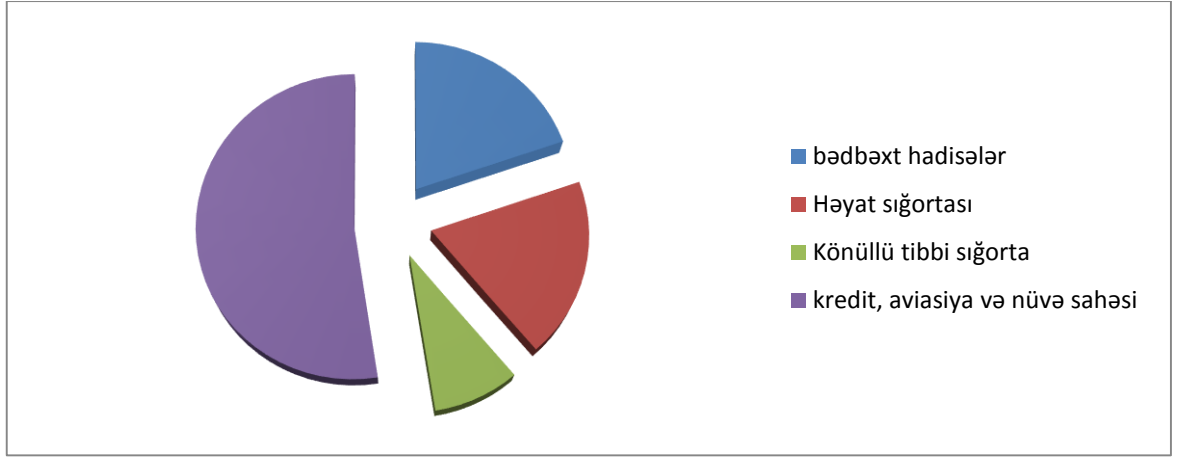
Qrafik 2: İngiltərədə sığorta növlərinin ölkə üzrə göstəricisi

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Almaniyanın sığorta bazarı. Sığorta fəaliyyətini geniş şəkildə tətbiq edən və bu sahədə çox böyük təcrübəyə malik ölkələrdən biri də Almaniya. Almaniya sığorta şirkətləri dünya sıralamasında ilk yerlərdə dayanır. Ölkə üzrə sığortalılanda ən çox nisbət bədbəxt hadisələr və zərblərin sığortası üzrədir. Belə ki, 45,3% bədbəxt hadisələr, 43,5% həyat sığortası üzrə, 19,8% könüllü tibbi sığorta üzrə, 2% iş krediti, aviasiya və nüvə sahəsi üzrədir. Ölkədə sığorta şirkətlərinin sayı 2,176-a bərabərdir. Bu şirkətlərin 32-si təkrarsığorta şirkətidir.

Qrafik 3: Almaniya sığorta bazarında mövcud statistik vəziyyət

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Almaniyada sığorta şirkətlərinin ümumi fəaliyyətinə nəzarəti federal nəzarət və tənzimləmə orqanları həyata keçirir. Almaniya təcrübəsindən yararlanıla biləcəyiniz sistemlərdən biri də "bank sığortaçılığı" sistemidir. Belə ki, banklar və sığortaçı şirkətlər birgə yaratdığı bu qurumun əsas səbəbi sığorta şirkətlərinin sığorta müqaviləsinin satışı sektorunda banklarla birgə əməkdaşlıq etmək istəkləridir.

Almaniya təcrübəsindən ölkəmiz birgə əməkdaşlıq şəraitində müəyyən töhvlər qazanır. Respublikamızda milli sığorta bazarının inkişafı üçün Almaniya sığorta təcrübəsindən yararlanmaq mühüm əhəmiyyətlidir.

Fransa sığorta bazarı. Dünya sığorta bazarındakı öz mövqeyi ilə fərqlənən ölkələrdən biri də Fransadır. Fransada sığorta şirkətlərinin sayı təxminən 600-ə qədərdir. Bunların ən böyük hissəsi qeyri-həyat sığorta sahəsində fəaliyyət göstərir. Beynəlxalq sığorta şirkətlərinin təxminən 120 filialı bu ölkədə fəaliyyət göstərir. Bu da ümumi sığorta haqlarının təxminən 18%-nin xarici şirkətlərin payına düşməsinə əsasdır. Bu göstəricinin təxminən 14%-i qeyri-həyat, geri qalanı isə həyat sığortasına aiddir. Ölkə üzrə illik sığorta haqqının tək cə həyat sığortası üzrə ümumi həcmi təxminən 980 milyard Fransa frankı təşkil edir. Dünya sığorta bazarında Fransanın yeribəşincidir.

Sığorta bazarında öz yeri olan ölkələr- Polşa, Slovaniya, Slovakiya, Macarıstan və Çexiya Respublikası Mərkəzi və şərq Avropa bazarlarıdır ki, burada

əsasən 1980-cı illərdən bəri iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi sığorta sahəsində də xeyli irəliləyişlər müşahidə edilirdi. Sözügedən dövrdən öncə bu ölkələrdə sığorta birbaşa dövlət inhisarında idi. Məhz islahatlar nəticəsində onlar bu günkü durumlarına nail oldular. Bu islahatlar Avropa İttifaqlıns birləşməyə yönəlmiş idi.

Mərkəzi və şərq sığorta bazarlarında sığorta haqlarının təxminən 51-52%-ni t, 50%-ni isə qeyri-həyat sığortasını öz üzərinə götürən Poşla bu regionda ən böyük sığorta bazarına malikdir. Polşadan sonra ikinci yeri Çexiya bazarı tutur. Çexiya ümumi göstəricinin 20%-ni həyat, 22%-ni isə qeyri həyat sığortası təşkil edir. Ümumilikdə Mərkəzi və Şərqi Avropa sığorta bazarının üçdə bir hissəsini həyat sığortası təşkil edir. Yerdə qalan üçdə iki hissəsi isə qeyri-həyat sığortasının üzərinə düşür.

MDB ölkələrində sığorta bazarı. (Azərbaycan, Belarus, Moldova, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Tacikistan, Türkmənistan, Özbəkistan, Ukrayna). Bu ölkələr arasında Rusiya Federasiyasının sığorta bazarı onun iqtisadi inkişafına görə digərlərindən daha üstündür. MDB ölkəri arasında 90% sığorta haqqı RF-s aiddir. Dünya göstəricisini əsasən isə bu göstərici 67%-dir. Ukrayna MDB ölkələri arasında ikinci yerdə dayanır. Sığorta bazarında onun hissəsi 6 faiz təşkil edir digər ölkələr isə 4% təşkil edir.

Biz dünya ölkələrindəki mövcud vəziyyətin qısa xülasəsini verdik. Ölkəmizin milli sığorta bazarı dünya sığorta bazarına inteqrasiyasıbln təmini edən ilkin əsas şərt ölkəmizin mövcud daxili bazarının inkişafetdirilməsidir. Bu məqsədlə atılan ilk addım xarici şirkətlərin ölkəmizdəki şirkətlərlə əlaqəsini genişləndirmək, xarici bazarın təcrübəsini öyrənmək və optimal meyarlarını tətbiq etmək, xarici investorların ölkəmizə cəlb etmək, investisiyaların qoyulmasını stimullaşdırılmaq və bununla da ölkəmizdəki şirkətlərin maliyyə imkanlarını inkişaf etdirmək mühüm amildir. Bundan əlavə daxili bazarda alıcılıq qabiliyyəti də yüksəldilməsidir. Qeyd etmək gərəkdir ki, ölkəmizdə sığorta bazarının formalaşdığı ilk dövrlərdən yerli

şirkətlərlə yanaşı xarici şirkətlərin də ölkəmizdə fəaliyyəti mövcud olmuşdur. Sığorta bazarı üçün integrativ məqsəd kimi qarşıya qoyulan prioritet istiqamət daxili bazarın inkişaf səviyyəsini və sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin yüksəldilməsidir.

Daxili sığorta bazarının maliyyə davamlılığının əsası bazarda mövcud olan şirkətlərin kapitalları və likvidikliyi olan sığorta ehtiyatlarının həcmi ilə müəyyənəlşir. Mövcud duruma əsasən deyə de bilərik ki, ölkəmizdəki sığorta bazarının dünya sığorta bazarı ilə olan əlaqələri daha genişlənmək və inkişaf etmək üzrədir. Bu əlaqələrin genişləndirilməsi üçün daxili bazarların xarici bazarlara integrasiyası üçün yalnız mövcud şirkətlər deyil, həm də dövlət səviyyəli tədbirlər də həyata keçirilir.

Sığorta bazarında olan münasibətlər xarici qurumlarla tam şəkildə açıqlıq və şəffaflıq prinsipləri əsasında təşkil edilməməsi inkişafda olan sığorta bazarı üçün müəyyən dərəcədə təhlükəli ola bilər. Buna görə də sığorta bazarına olan dövlət nəzarəti sistemli şəkildə həyata keçirilməli və daha yaxşı nəticələr əldə etmək üçün optimal metodlar axtarılmalıdır.

Ölkəmizdə mövcud sığorta bazarının gənc olmasına baxmayaraq müəyyən güclü tərəfləri vardır. Bu şirkətlərdə olan kadr ehtiyatlarının ixtisaslaşmış olması (kadr seçimində ali təhsili şəxslərə üstünlük verildiyi üçün bu özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir), şirkətlərin müasir infrastrukturunun olması, mövcud data sistemlərinin və şirkətlərin İT sektorunun güclü olması, şirkətlər və vətəndaşlar arasında optimal münasibətlərin olmasıdır.

Dünya ölkələri ilə müqayisədə ölkəmizdə sığorta bazarının zəif tərəfləri güclü tərəflərə nisbətən daha çoxdur. Sığorta sistemində kapital mövqeyi nisbətən zəifdir. Sığorta ehtiyatları nisbətən kövrək, işləmə mexanizmlərinin daha optimal formalarının az, sığorta hadisələrinin dəyərləndirilməsi prosesinin çox çəkməsi də bazarın zəif cəhətlərdəndir. Əhalinin sığorta sahəsində olan savadlılığı çox aşağı səviyyədədir. Yalnız icbari sığorta mexanizmləri nisbətən işləkdir. Könüllü sığorta

göstəriciləri çox aşağı səviyyədədir. Həyat sığortası isə yalnız icbari şəkildə tətbiqi nisbətən genişlənmək üzrədir.

Mövcud durumla əlaqəli bir sıra imkanlar mövcuddur. Qarabağ torpaqlarının işğaldan azad olması həmin ərazilərdə sığorta şirkətlərinin filiallarının və yeni şirkətlərinin yaradılması mümkündür. Əmanətlərin tam sığortalanması da bu sahədə olan imkanlara daxildir. Ölkədə sığorta bazarı inkişaf etmiş telekommunikasiya infrastrukturuna malikdir. Şirkətlərin geniş xidmət şəbəkəsi vardır. Bu imkanlardan istifadə edərək sığorta bazarı daha da inkişaf etdirilən bilər.

Sığorta sahəsi üçün ölkəmizdə bir sıra təhlükələr mövcuddur. Bu sığorta sahəsində olan təcrübənin azlığı ilə bağlıdır. Əfsuslar olsun ki güclü tərəflərin və imkanların mövcud olmasına baxmayaraq zəif dəyərləndirdiyimiz bir sıra cəhətlər sırasına həm də ki işgüzar aktivlik aşağı səviyyədədir. Aktivlərimin keyfiyyəti nisbətən pisləşmə müşahidə edilir. Dünya bazarında manatın dəyərinin aşağı düşməsi bu sahəyə də öz təsiri göstərdi. Ticarət tərəfdaşları ilə iqtisadi fəallıq bu səbəblərdən nisbətən zəifləmiş durumdadır. Hadisələrin qiymətləndirilməsi mexanizminin daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Sığorta şirkətlərində ehtiyatların formalaşdırılması gərəkdir.

Ölkəmizdə tibbi sığorta sahəsində də də bir sıra əksikliklər mövcuddur. Əhəlinin sağlamlığının sığortalanması faiz nisbəti ilə çox aşağı göstəriciyə malikdir. Tibbi sığortanın tətbiqi mexanizmi genişləndirilməli bütün vətəndaşların tibbi sığortası təmin edilməlidir.

Dövlətin sığorta sahəsinə olan nəzarət mexanizmi müasir tələblərə cavab verən sığorta bazarının yaradılmasına istiqamətlənməlidir. Biz sığorta bazarındakı mövcud durumun təhlilini apardıq. Nəzarət bu istiqamət üzrə davam etdirilməli və tətbiqi mümkün olan dünya təcrübəsinin müxtəlif aspektlərdən istifadə etməyə cəhd edilməlidir

Cədvəl 3: GZİT təhlil

Güclü tərəflər	Zəif tərəflər
-----------------------	----------------------

<ul style="list-style-type: none"> - Bu şirkətlərdə olan kadr ehtiyatlarının ixtisaslaşmış olması (alio təhsilli kadrların çoxluğu) - Müasir infrastruktur mövcud data sistemlərinin və şirkətlərin İT - Şirkətlər və vətəndaşlar arasında optimal münasibətlər 	<ul style="list-style-type: none"> - Təcrübə - kapital mövqeyi - sığorta hadisələrinin dəyərləndirilməsi prosesinin çox çəkməsi
İmkanlar	Təhlükələr
<ul style="list-style-type: none"> - Qarabağ torpaqlarının işğaldan azad olması həmin ərazilərdə sığorta şirkətlərinin filiallarının və yeni şirkətlərinin yaradılması - Şirkətlərin geniş xidmət şəbəkəsi - Ölkədə sığorta bazarı inkişaf etmiş telekommunikasiya infrastrukturu 	<ul style="list-style-type: none"> - Sığorta fondlarının azalması - şirkətlərin sayında azalma - xarici investorların bu sahədən imtinası

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

AZƏRBAYCAN MİLLİ SİĞORTA BAZARININ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi qarşısında duran əsas prioritet tələblər

Bugünkü dövrdə inkişafda olan ölkə kimi Azərbaycanda iqtisadi inkişafın daha da sürətləndirilməsi və səmərəliliyinin artırılması, istehsal proseslərinə elm və texnika sahəsində əldə olunan nailiyyətlərin tətbiq edilməsi və mövcud resurslardan istifadənin düzgün istifadənin təmini ön plana çəkilən əsas vəzifələrdən biridir. Belə bir dövrdə bütün sahələr üzrə nəzarətin və əldə edilmiş nəticələrin hesabatın düzgün təşkili, hərtərəfli təhlillərin aparılması iqtisadiyyatın təminatverici əsası kimi çıxış edir. Biz yalnız maliyyə pozuntularının qeydiyyatının aparılmasına nəzarətin keçirilməsi kimi baxa bilmərik. Nəzarət yalnız yoxlama xarakter daşımır, həm də fəaliyyətdəki əksikliklərin yaranmasının qarşısını almalı, mənfi meyillər riskini azaltmalıdır.

Ölkəmizdə mövcud nəzarət sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi və nəzarət mexanizmlərinin bazar iqtisadiyyatına müvafiq təşkil edilməsi Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasətində diqqət mərkəzində olan əsas problemlərdəndir.

Dünya standartlarına uyğunlaşdırılan nəzarət mexanizminin tətbiqi məqsədilə " Dövlət Nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və azad sahibkarlığın inkişafı sahəsində olan süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında" AR Prezidentinin Fərmanı demokratik əsaslarla nəzarətin təşkili üçün bariz nümunədir.

Respublikamızda demokratiya əldə etdikdən sonra ölkədə aparılan islahatlar və idarəetmə sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi, xəzinədarlıq sisteminin yaradılması, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarında mövcud olan nəzarət-təftişi qurumların ləğvi dövlət orqanlarına olan bir sıra yoxlama qadağaları ölkənin müxtəlif sahələrində olan nəzarət sistemini daha da təkmilləşdirilməsi tələbini formalaşdırdı.

Respublikamızda sığorta bazarında olan maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi, sığorta nəzarətinin müasir dövrün dəyişən tələblərinə müvafiq təşkil edilməsi sahəsində özünə məxsus yer tutur. Korrupsiyaya qarşı olan dövlət proqramı "şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı olan mübarizə üzrə Milli strategiya" və bu qəbildən olan digər normativ hüquqi sənədlərin qəbulu ölkəmizdə maliyyə şəffaflığının təmin edilməsi və dövlət tənzimlənməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, sığorta fəaliyyətinin qanuniliyi, səmərəliliyin və məqsəduyğunluğun artırılmasının təmini məqsədilə ölkəmizdəki maliyyə nəzarəti sahəsində aparılan islahatlar və dövlət quruculuğundakı dəyişikliklər hesabına aparılmışdır. Bir yandan dövlətin mövcud nəzarət orqanları ləğv edilmiş, digər tərəfdənsə bazar iqtisadiyyatı şərtlərinə uyğun olan yeni qurumlar və müxtəlif fəaliyyət sahələri təşəkkül tapmışdır. Dövlətin maliyyə sahəsindəki nəzarəti daha innovativ və güclü xarakterdaşımağa başlamışdır.

Sığorta nəzarətində konseptual əsaslar təhlil edilərkən və onun prioritetləri müəyyənləşdirilərkən onun əsas vəzifə və funksiyalarından danışmaq zəruri məsələdir. Bu cəhətdən aşağıda toxunduğumuz məqamlar diqqət mərkəzində dayanmalıdır:

1. Sığorta resurslarının ayrılmasının və onlarda istifadə edilməsinin qanuniliyi, tamlığını, məqsədəuyğunluğunu, zamana uyğunluğunu və məqsədli təyanıtını təhlil etmək və aşkarlamaq;

2. İqtisadi subyektlərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin qanundan, məqsəddən və effektivlikdən kənar durumları, bu əməliyyatların hesabatlarda əks olunmasının doğruluğu, tarixləri düzgünlüyü, hesabatın tamlığını və məqsədyönlü təyinatları aşkarlamaq;

3. Təsərrüfat subyektlərinin büdcə həmçinin də büdcədən kənar fondlarına hesablaşmaların müəyyən edilmiş qaydada aparılıb-aparılmamasının müəyyən etmək;

4. Əsas sərəncamçılar, icraçılar və büdcə vəsaitlərin alanlar tərəfindən dövlət vəsaitlərinin ayrılması, alınması, bölüşdürülməsi, istifadəsi və geri qaytarılması qaydalarına düzgün riayət edilməsinin yoxlanışı;

5. Bütün növ tədiyyələrin və təsdiqlənmiş büdcə vəsaitlərin düzgün və iqtisadi aspektdən əsaslandırılmış şəkildə bölüşdürülməsinə nəzarəti təmin etmək;

6. Dövlət büdcəsindən və büdcədən kənar fondların mədaxil və məxariclərinin icrasının tamlığını, zamana uyğunlaşmasına, struktur uyğunluğu və məqsədli təyinatına nəzarəti təşkil etmək və kənarlaşma halları müşahidə olunarsa onların aradan qaldırılması, bütövlükdə büdcə prosesinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanması;

7. Dövlət idarələrində, dövlətin təyinatı olan təşkilatlarda (öz fəaliyyətini dövlət mülkiyyətində icra edən, dövlətin sifariş və vəzifələrini icra edən, dövlət tərəfindən təminat və zəmanətlər əldə edən, dövlət tərəfindən vergi, gömrük və digər sahələr üzrə güzəştlər və üstünlüklərə malik olan) və qurumlarda maliyyə vəziyyətinin, idarəetmənin və nəzarət sistemlərinin düzgünlüyünü dəyərləndirmək;

8. İdarəetmənin və fəaliyyətin daha da yüksəldilməsi, qeyri-rasional məsrəflərin qarşısının alınması və ehtiyat mənbələrinin aşkarlanması variantının işlənilməsi və hazırlanması.

Son dövrlərdə sığorta sahəsindəki nəzarətin cəmiyyətin həyatında əhəmiyyəti dayanmadan artır. Bu çirkli pulların leqallaşdırılması ilə mübarizə sahəsində də özünü göstərir. Beynəlxalq praktikada çirkli pulların yuyulmasında qarşı olan bütün işlər şlirin görülməsi və bu sahədə beynəlxalq səviyyədə bu kimi halların qarşısının alınması nəzarətin bütün qolları arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin düzgün qurulmasından asılıdır.

Sığorta sahəsində olan nəzarətin zərurətini əsaslandırmaq da əsas məqsədimiz bu sahədə olan nəzarət konsepsiyasının hazırlanmasının nə qədər mühüm olduğunu göstərməkdir. Bu konsepsiya sığorta nəzarətinin obyektivliyinin artırılmasını, şəffaflığın və aşkarlığın, professionallığın, nəticəliliyin, iqtisadi inkişafın, təhlükəsizliyin təminatı, nəzarətin forma və üsulları, bu sahədə fəaliyyət göstərəcək konkretləşdirilmiş qurumların fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin və hüquqi statuslarının bu qurumlarla dövlət idarəetmə orqanlarının əlaqələrinin daha da təkmilləşdirilməsinin, demokratikliyin, sığorta nəzarəti sahəsində olan maraqlarının toqquşması kimi neqativ halların qarşısının alınmasının, nəzarət qurumlarının fəaliyyətində iqtisadi mexanizmlərin müəyyən edilməsini və s. kimi bu qəbildən olan problemlərin həllini əks etdirməlidir. Biz belə hesab edirik ki, sığorta nəzarəti üçün işlənəcək konsepsiyada aşağıdakı istiqamətlər öz əksini taparsa daha səmərəli nəticələr əldə etmək mümkündür:

- sığorta nəzarətinin konkretləşdirilmiş şərtlərinin müəyyən edilməsi və təziq edilməsi mexanizmi;
- sığorta nəzarətinin əhatəliliyinin təmini məqsədilə qabaqcıl və seçmə əməliyyatların təyinatı və istifadəsi;
- nəzarətin effektivliyinin yüksəldilməsinə nail olmaq;
- nəticəyə əsaslanan büdcələşdirmə və keyfiyyətlik auditin daha da genişləndirilməsi;
- sərbəst auditorların sığorta nəzarətinə cəlb edilməsi;
- sığorta nəzarətinə dair statistik məlumatlara daha asanlıqla nail olmaq;
- sığorta nəzarəti orqanlarına vahid koordinasiya şurasının təşkili;

- hesabatlılığın daha da təkmilləşdirilməsi;
- nəzarət orqanlarının fəaliyyəti arasında əlaqələrin qurulması və sinxronizasiya;
- sığortaçı peşəsinin etikası və fəaliyyəti standartlarının təcrübədə real tətbiqinə aid metodik göstərişlərin hazırlanması və onlara riayətə nəzarətin təşkili;
- dövlət orqanlarında olan daxili nəzarəti daha da səmərəliləşdirmək;
- kadr hazırlığı işində daha da təkmilləşdirilməsi;
- dünya təcrübəsinin öyrənilməsi, tətbiq edilməsi .

Müasir dövrdə nəzarəti beynəlxalq səviyyəyə uyğun təşkil etmək üçün aşağıdakı hallarda mümkündür:

- Düzgün və tam maliyyə, mühasibat və digər məlumatlardan istifadə;
- Nəzarətin təyin edilmiş vaxtlarda və tam təşkili;
- nəzarət orqanı tərəfindən tətbiq edilən sanksiyalarda aktivlik və çevikliyin təmini.

Sığorta fəaliyyətinə lisenziyalaşdırması qanunlarının daha da təkmilləşdirilməsi, sığortaya dair normativ-direktiv sənədlərin standartlara uyğunlaşdırılması zəruridir.

Bu gün mövcud sığorta işinin qarşısında dayanan bir sıra mühüm vəzifələr vardır. Bu sahənin təşkilində yüksək səviyyəli tələblərin irəli sürülməsi zəruriliyi formalaşır. Prezidentin son çıxışlarında sığortanın ortamüddətli perspektivlərini dair tapşırıq və tövsiyələrinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Nazirlər Kabinetinin son toplantılarında sığorta ilə əlaqəli təbrilərin davam etdirilməsi müşahidə edilir. Mərkəzi Bankın rəhbərliyinin sığorta bazarının inkişafına dair səsləndirdiyi fikirlər sığortaya yeni yanaşmaların mövcudluğundan xəbər verir. Təbiidir ki, sığorta sahəsində dövlət tərəfindən diqqət artırması normal bir haldır. Hətta bu indiyədək ayrılan diqqətdən daha artıq olmalıdır.

Vurğulamaq yerinə düşərdi ki, sığorta sahəsi ölkənin iqtisadi inkişafına öz təsirini göstərir. Əfsus hissi ilə qeyd edirik ki, ölkəmizdə sığorta bazarı digər post-sovet ölkələrində olduğu kimidir. Burda olan mövcud şərait, müştərilərin ödəmə

qabiliyyəti, qanunvericiliyin cari durumu, dövlət tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə olan tələbat sığorta sahəsinə də təsirsiz ötüşməyir. Lakin, son dövr bütün sahələrdə olduğu kimi sığorta sahəsində də dirçəliş müşahidə edilir. Mövcud durum əlbəttə 15-20 il öncədən tamamilə fərqlənir.

Təbii haldır ki, hər bir fəaliyyət sahəsində olduğu kimi sığorta xidmətlərində də bəzi kiçik icra xətalrı, taktik nöqsanlar, icra prosesində uğursuzluq və çatışmazlıqlar olur. Bütün çatışmazlıqlar getdikcə aradan qaldırılır, süzgcdən keçirilir və dünya ilə ayaqlaşmağa doğru addımlar atılır. Bu təbii bir prosesdir. Ölkə başçımız sığorta sahəsində olan, həmçinin sığorta sahibkarlığının inkişafına mane olan səbəbləri aradan qaldırılmasını daim diqqət mərkəzində saxlayır. Məlum məsələdir ki, inkişafda olan bütün ölkələrdə olduğu kimi bizim ölkəmizdə də makroiqtisadi göstəricilərin həcmi hələ də tam arzuolunan durumda deyil.

Yuxarıda dediyimiz kimi sığorta bazarı ölkənin iqtisadi sahəsində mühüm rolunu oynayır. Bunun üçün xüsusi isbat gərək deyildir. AMB-bin sədri öz çıxışında vurğulayır ki, "bütün sığorta şirkətləri yaranan problemləri özləri həll etməlidirlər". Bu problem müştəri narazılıqların qaldırılması, sığorta hadisələrinin düzgün tənzimlənməsi, vətəndaşların maarifləndirilməsi kimi problemlərə şamil edilir. Çünki, milli sığorta bazarında olan problemləri biz sığorta şirkətlərinin üzrəinə qoya bilmərik. Bu problemlərin həlli əsas hədəflər olmalıdır:

-sığorta sahəsində uzunmüddətli investisiya resurslarının akkumulyasiyası, həmçinin onun dinamik artımı təmin olunmalıdır;

- icbari sığorta sahəsindəki nöqsanların aradan qaldırılması və sistem daha da təkmilləşdirilməlidir;

- xalqın sığorta təşkilatlarına ona güvənib artırılması və sığorta münasibətlərinin bütün iştirakçılarının sığorta mədəniyyətinin yüksəldilməsi sahəsində irəliləyişlərə istiqamətlənməlidir;

- daimi, sistemli və qabaqcıl fəaliyyət göstərən sığorta təhsil sistemi formalaşdırılmalıdır;

-sığorta sahəsində mövcud "Tədbirlər planı"nın reallaşdırılmasında işlərin effektivliyinin artırılması və s.

İrəli sürdüyümüz bu prioritet hədəflərin bəzi məqamlarla diqqət etmək üçün təhlillərin izi davam etdirək.

Birincisi onu vurğulamaq gərəkdir ki, ÜDM -in strukturunda sığorta payı cüzi olaraq qalır. Əgər biz 2003-cü ildən bəri iqtisadiyyatımızın 3,4 dəfə artığını deyiriksə, bu inkişafda sığortanın payının az olduğunu görürük. Belə ki, bu göstərici hələ də bir faizi keçə bilmir. Əgər biz bu müqayisəni AB ölkələri ilə müqayisə etsək onda görəcəyik ki, bu rəqəm 5-16 % arası dəyişir. Bu göstərici Şərqi və Avropa ölkələrində təxminən 5% əhatəsində dur. Ölkəmizdə adambaşına düşən sığorta haqqının həcmi təxminən 40 ABŞ \$ təşkil edir. Bu göstərici neft və qaz ehtiyatlarına malik olmayan, lakin əhalisi bizim ölkə qədər olan Belarusdan daha az, Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində kimdən isə dəfələrlə aşağı göstəricidir. ABŞ-da bu göstərici 2000, Yaponiyada 4500, İsveçrədə isə 7000 \$ təşkil edir.(Robui Pearson, 2020) Təbii ki, biz inkişafda olan dövlətlik, lakin bu meyarlar nəzərə alınmalıdır.

İkincisi ölkədə sığorta bazarının kaptallaşması aşağı səviyyədədir. Bu da sonda sığorta şirkətlərinin risk qəbuletmə imkanlarını məhdudlaşdırır bilər. Yetərinə kapitallaşmama, əslinə sığorta işində qeyri-sabitliyin əsas səbəblərindən biri olmaqdadır. Bu gün ölkə üzrə sığortaçıların nizamnamə kapitalının ümumi məbləği təxminən 300 milyon manat əhatəsində dir. Biz bu göstəricini Avropa sığortaçıları ilə müqayisə etsək bu olduqca aşağı bir göstəricidir. Təkcə bir şirkətin kapitalından da aşəi göstəricidir bu. Nümunə olaraq "Swiss Life" sığorta şirkətinin səhmi təqribən 700 milyon Avrodur. (manatla 1600 milyona yaxın məbləğ)(Robui Pearson, 2020). Kapitallaşmayla bərabər sığorta ehtiyatlarının yaradılması da sığortaçının ən mühüm vəzifələrindəndir. Bu ehtiyatlar hər bir sığorta növü üzrə toplanan sığorta haqları hesabına ayrıca formalaşdırılır.

Sığorta ehtiyatlarında dövlətimizin iqtisadiyatı üçün mühüm olan ciddi kredit mənbələri toplanmalıdır. Sığortaçı şirkətlər öz resurslarını müvafiq

qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydalara uyğun olaraq investisiya yönəlməlidir. Bu da öz növbəsində maraqlı sahibkar üçün mühüm maliyyə mənbəyinə çevrilə bilər. Lakin bu halda da durum ürəkəçən vəziyyətdə deyildir. Öncə onu deməliyik ki, bir çox sığortaçılar bir bankla işləyirlər. Bu da maliyyə resursun çoxunu həmin banklarda yerləşdirməli olurlar. Bu da sığortaçı şirkətlərin müstəqil maliyyə və investisiya sahəsindəki uğursuluqlarından biridir. Şirkətin rezervləri düzgün diversifikasiyaya edilməlidir ki, az riskli, mənfəətli qaytarıla bilər və likvidli ola bilsin. Diversifikasiyanın normalarına doğru şəkildə əməl etməyən sığortaçıların məcmu kapitalında da bir sıra problemlər yaranır. Məcmu kapitalının həcmində problemlərlə üzləşən sığortaçının risk qəbul etmə imkanı da məhdudlaşmış olur. Buna görə də təkrarsığortaya ötürməni artırmaq məcburiyyətində qalır. Əldə edəcək gəlirləri azalır, fondlar üçün nəzərdə tutulan ayırmalar azalır. Bu da durumları daha çətinləşdirir. Zərərə görə sığortaçının üzərinə düşən məbləği bütün mümkün yollarla azaltmağa çalışır ki, bu da müştəri narazılığı ilə nəticələnir. Çox təəsüflü bir durum olsa da bu problem hələ də qalmaqdadır. Sığorta sahibkarlığında xarici investorlar üçün cəlbedici olmur.

Sığorta bazarında rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə bütün sığortaçı şirkətlər üçün bəbər imkanların yaradılması və xarici kapitalın yerli sığorta azrında iştirak imkanını genişləndirilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər həyata keçirilməsi zəruri problemlərdəndir. Normal sığorta mühiti isə ölkəmizdə bir sıra kompleks problemlərin həlli ilə mümkündür. Bu problemlər aşağıdakılardır:

- milli sığorta və təkrarsığorta sistemimizin müəyyən mərhələlər üzrə liberallaşdırılmalı;
- sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti barədə məlumatların açıqlığının təmini;
- sığortaçıları arasında rəqabətin daha da stimullaşdırılmasından ötrü reyting qiymətləndirmə sisteminin yaradılması.

Dünyada sivil sığorta bazarlarının əsas xüsusiyyəti vasitəçilik fəaliyyətinin inkişafı ilə əlaqəlidir. İnkişaf etmiş sığorta bazarlarında vasitəçilik fəaliyyətinin

özünəməxsus yeri vardır. Müasir dövrün sığorta bazarı onun subyektləri arasında inam və etimada əsaslanır. Belə bir gecənin formalaşdırılması heç nə kortəbii bir fəaliyyət deyildir. Bu sığorta bazarı ən mexanizmlərinin məqsədli şəkildə işlənməsi, bazar subyektlərinin maraqlarının uzaqlaşdırılmasını nəticəsidir. Bu təcrübədən milli sığorta bazarımız da yararlanmalıdır. İqtisadi düşüncəyə malik kadrların, həmçinin yüksək ixtisaslı vasitəçilərin olması zərurətini yaradır.

Sığorta bazarındakı bugünkü durum maliyyə ombudsmanının institutunun yaradılması üçün əsasdır. Sığortaçı ilə sığortalı arasında olan mübahisənin azaltmaq, problemi sivil yolla həll edilməsi məhkəməyə qədər yerinə yetirilərsə daha yaxşı olar. Maliyyə ombudsmanı institutunun yaradılması isə bu tip problemlər üçün əsas yardım mənbəyi ola bilər. Hazırda ölkəmizdə bu u durumda da dirçəliş vardır. Bir çox fərdi hüquqşünaslar və yardımçı kimi bəzi hüquq firmaları sığorta sahəsində hüquq pozuntuları olduqda müəyyən işlər görürlər.

"Mediasiya haqqında" AR qanunu 2019-cu ilin iyulun 1-indən qüvvəyə minmişdir. Artıq MMC kimi mediasiya mərkəzləri də yaradılır və rəsmi şəkildə dövlət qeydiyyatından keçirlər. Bu qurumların əsas məqsədi müştəri məmnuniyyətinin təminində əsaslanır. Məhz bu qurumlar vasitəsilə konfliktlərin səviyyəsi aşağı salınmalıdır. Zərərlərin tənzimlənməsi işi sürətlənməlidir. Bütövlükdə bu qurumlar istehlakçıların hüquqlarının daha mükəmməl şəkildə qorunması istiqamətində xidmət göstərməlidir. Mediasiya mexanizmindən gözlədiyimiz nəticələrə görə məhkəmələrin yükü bu sahədə azalacaq, əhalinin sığortaya inamı, ehimadı yüksələcəkdir.

Göründüyü kimi, milli sığorta bazarında hələ də həllini gözləyən problemlər və bu problemlərin həlli üçün prioritet istiqamətlər vardır. Bununla da ölkəmizdə aparılan sığorta sahəsindəki dəyişiklərə qarşı müsbət gözləntiləri artır.

İcbari tibbi sığortanın tətbiqi edilməsi, Atar sığorta mexanizmlərinin tətbiqi, ASA və MB-nin iş sahəsindəki effektivliyə etdiyi cəhdlər bu sahədə inkişafa nümunədir. Fransa Prezidenti Şarkı de Qolun "Əgər siz problemlərin öhdəsindən gələ bilmirsinizsə, ən azından onları gündəmdə saxlayın" aforizmi ilə təhlillərimizi

yekunlaşdırırıq. Sığortada olan problemlər gündəmdə saxlanılmalı və onların həlli əsas prioritet istiqamət olmalıdır.

3.2. Sığorta bazarlarının tənzimlənməsində vahid meqatənzimləyici orqanın təkmilləşdirilməsi yolları

Ölkəmizdə sığorta nəzarəti sahəsindəki son dövrlərdə baş verən müsbət irəliləyişlərə bərabər bir sıra zəruri problemlər də öz həllərinin gözləyirlər. Bu çətinliklərdən hər şeydən əvvəl milli sığorta nəzarət sistemimin beynəlxalq sığorta institutlarına inteqrasiyasına neqativ təsirləri edir.

Bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı bir dövrdə sığorta qanunvericiliyi ölkənin mövcud durumuna əsaslanaraq və beynəlxalq təcrübədən yaralanaraq dayanmadan inkişaf etməkdədir. Azərbaycan Respublikasında azad sığorta sisteminin qanunvericilik və normativ əsasları sığorta nəzarətinin müstəqillik təşkil etdiyi dövrlərdə qoyuldu. Bu mərhələ milli sığorta bazarında qanunvericiliyin və onun inkişafının əsas şərtlərinin təşkilinə təkan vermiş oldu. Nəzarət orqanın altı il fəaliyyət dövründə maliyyə və investisiya fəaliyyəti ilə yanaşı həm də sığorta fəaliyyətini reqlamentləşdirən direktiv sənədlər qəbul edildi.

Milli sığorta bazarında inkişafa nail olmaq üçün bu sahədə məşğul olan məmurların say və keyfiyyət tərkibi inkişaf etdirilməlidir. Sığorta bazarında tənzimləməsi həyata keçirən vahid orqan kimi Milli bankın nəzarət siyasətinin təhlili üçün öncə düşünmək gərəkdir ki, bu nəzarətin məqsədi nədir? Sığorta sahəsindəki pul axını və maliyyə durumu yoxlanılması zəruridirmi? Nəzarəti "icazə vermək"və ya " icazə verməmək" yanaşması ilə aparılan nəzarət nə dərəcə professional təşkil edilə bilər?

Sığorta sahəsindəki bir sıra mütəxəssislərin mülahizələrinə əsasən sığorta bazarının liberallaşması dövründə nəzarətin inkişaf etdirilməsi və detallaşdırılması olduqca zəruri bir məsələdir. Açıq bazar iqtisadiyyatının özünəməxsus prinsipləri

ehtiyatların və xüsusi kapitalın formalaşdırılması mənbələrinə, həmçinin rəqsətəqabil mühitin formalaşdırılması və qorunması mövcud nəzarət sistemindən "şəffaf bir vəziyyət" in olmasını tələb edir.

Mövcud durum sığorta nəzarətinin hüquqi əsasını, onun strukturunu, vəzifələrini, maliyyələşmə mənbələrinin müəyyənləşdirən ilkin, cari və təkrar nəzarət sisteminin reallaşdırılmasına dair əsas müddəaları əsaslandıran sığorta nəzarəti haqqında ayrıca qanunun qəbul edilməsi ilə normallaşdırılması mümkündür. Belə bir qüvvəyə malik olan qanunlar, yaxud da normativlər praktik olaraq AŞ-na üzv olan bütün ölkələrdə qəbul edilmişdir.

Nəzarət işinin səmərəsinin artırılması məqsədilə bir sıra dünya ölkələrində qəbul edilmiş və sığorta mükafatlarının daxilinin artım templəri, kapitalın artımı ilə sığortaçının sərbəst aktivləri, sığorta şirkətlərinin idarə edilməsi, sığorta ödəmələri və sığorta ehtiyatlarının arasında olan qarşılıqlı münasibətlərin indeksləri sən istifadə edilməsi maliyyə problemləri zamanı "öncədən xəbərdarlıq" sistemindən istifadə mümkündür. Belə indeksləri tətbiq edilməsi qısa zaman ərzində problemlərin həllini aradan qaldırmağa və böhran durumunda olan sığortaçının aşkarlamağa daha operativ şərait yaradır. Bu indekslər maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi istiqamətində sığorta şirkətlərini qarşı müdaxilə tədbirlərinin gerçəkləşdirilməsinə imkanlar yaradır.

Milli sığorta bazarındakı mühasibat məlumatlarının təhlilinə əsaslanan sonradan nəzarət mexanizmi hesabatvermə dövrünün bitməsinin sonrakı altı ay müddətində həyata keçirilə bilər. Sığorta şirkətinin maliyyə durumu bu zaman ərzində kəskin şəkildə dəyişə bilər. Bu halda da nəzarət tədbirləri üçün çox gec ola bilər. Bu da öz sırasında sığorta müqavilələri üzrə sığorta olunmuş şəxslərin və benefisarlara maraqlarının düzgün müdafiəsinin təşkilində maneələr formalaşdırıla bilər.

Sığortaçıların bütün maliyyə fəaliyyətini cari nəzarətlə əhatələnməsi daha məqsəduyğundur. Bu halda sığorta nəzarəti təsərrüfat planının, sığorta sahəsindəki mövcud qanunun göstərişlərin və digər bu kimi halların pozulması

nəticəsində sığortalanmış şəxslərin şəxsi maraqlarını təhlükə altında qalmasına imkan verməməlidir. Belə bir durum yarandıqda isə sığorta nəzarəti onu aradan qaldırılmalıdır.

Sığorta nəzarəti haqqında mövcud qanuna, bu qanunun müddəalarına düzgün riayət edilməməsi hallarında pul cərimələrinin qoyulması nəzərdə tutan bir sıra müddəalar daxil edilmişdir. Səmərəli fəaliyyətin təmini məqsədilə nəzarət idarəsinin sərəncamında sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə nəzarət təshih vasitələri olur. Şirkətlər öz fəaliyyətləri haqqında daimi və əhatəliməruzələri etməyə borcludur.

Ölkəmizdə dövlət nəzarəti orqanları tərəfindən sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinə ola yeganə nəzarət vasitəsilə az effektiv və uzunmüddətli inzibati prosedurlara riayət edilməsi ilə bağlı məhdudiyyətlərin qoyulması, fəaliyyətin izni üçün lisenziyanın verilməsi və qüvvədən düşməsi ilə əlaqəli olan tələblərin ibarətdir. Bununla yanaşı inzibati hüquq sahəsində hüquq pozuntularına yol verən təşkilatlara müvafiq sanksiyalar da tətbiq edilir. Bu mexanizm Avropa İttifaqı ölkələrində öz səmərəsini sübut etmişdir.

Müasir sığorta elmində əsas alimlərdən biri K.R Turibina "Dünya sığorta bazarının inkişaf tendensiyaları" adında əsərdə Rusiya Federasiyasında və keçmiş post sovet ölkələrində sığorta nəzarətinin çatışmamazlıqlarını bir sıra səbəblərlə əlaqələndirir. Bunlar aşağıdakılardır:

- nəzarət orqanları əməkdaşlarının qeyri-kafi say tərkibinə sahib olması, nəzarət orqanının əməkdaşlarının qeyri-kafi say tərkibinə malik olması; nəzarət orqanlarında fəaliyyət göstərən əməkdaşların ixtisas səviyyələrinin qənaətbəxş olmaması, dövlətin icra hakimiyyəti orqanları arasında nəzarət orqanlarının strukturu və mövqeyində olan əsasız dəyişikliklər, məlumatların işlənilməsində səmərəliliyin əldə edilməməsi (bu onun səbəbi kimi müasir metodlardan deyil, köhnə üsullardan istifadəni verir); nəzarətin həyata keçirilməsi üçün sahə müfəttişlərinin düzgün olmayan iş strategiyası, nəzarət şti həyata keçirən orqanların sığorta təşkilatlarına qarşı tətbiq etdikləri nəzarət səlahiyyətlərinin və lazım olan

tədbirlərin qanunvericilikdə lazımi dərəcədə əhəmiyyət verilməməsi; sığorta şirkətlərinin tətbiqinə qeyri-effektiv tətbiq edilən ssnsiyalar sisteminin mövcudluğu və s.

İrəli sürülən bu iddialarla razılaşmamaq qeyri-mümkündür. Əfsuslar olsun ki, bunlar da bütün problemləri əks etdirmir. Sığorta bazarında tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün nəzarətin bir sıra tələblər üzərində təşkili daha düzgündür:

- Nəzarət sisteminin sabitliyi; - Nəzarət funksiyalarının reallaşdırılmasını təmin edən qanunvericilik aktlarının tam şəffaf və aydın şəkildə olması; - qanunvericilikdə nəzərdə tutulan mücburilik və qətiyyətlik; - nəzarətdən daha çox idarəetmə və tənzimləmənin iqtisadi alət kimi istifadə edilməsi.

Ölkəmizin dövlət nəzarəti orqanları tərəfindən sığorta şirkətlərinin işinə yeganə nəzarət vasitəsi kimi uzunmüddətli və çox az səmərəli inzibati prosedurlara riayət edilməsi ilə əlaqəli məhdudiyyətlərin qoyulması, lisenziyanın verilməsi və qüvvədən düşməsi ilə əlaqəli tələblərdən təşkil edilmişdi. Bu kimi problemlərin aradan qaldırılması tənzimləyici orqanın fəalkiyyətinə təkrar baxışı tələb edir.

Yarımfəsil boyu təhlil etdiyimiz bütün fikirləri bir daha ümumiləşdirərək, ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsinin və sığorta bazarlarında olan nəzarətin daha səmərəli strukturunu əldə etmək mümkündür:

1. Sığorta fəaliyyəti göstərən şirkətlərin lisenziyalaşdırılması işində yeni mexanizmlər tətbiq edilməsi, tələblər kəskinləşdirilməli;

2. Xüsusi nəzarət orqanının funksiyaları genişləndirilməlidir milli sığorta bazarında generator rolunda çıxış edən milli sığorta ehtiyatlarının təşkili yeniləşmiş mexanizm üzərində təşkil edilməlidir.

Təkrar sığorta blokları həm nəzərdə saxlanıla, həm də müstəqil sistem kimi sərbəst təşkil edilə bilər. Yaxın perspektivdə dövlət nəzarətinin təyin edilmiş sistem üzrə tənzimlənməsi mühüm alətə çevrilməsində səbəb ola bilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dövlətin sığorta şirkətlərinə nəzarət etməsi bu mənada onlardan muxtariyyətin alınması, demokratiyanın pozulması mənasına gəlmir. Tam əksi olaraq vətəndaşların hüquqlarının qorunması, həmçinin sığortaçının vəzifələrinin düzgün icrası və hüquqlarının əsaslandırılmasına zəmin yaradır. Bəzən iddia qaldıran müştərilər də öz hüquq və vəzifələrini doğru bilmədiyi üçün düzgün olmayan iddihamlar irəli sürə bilər. Məhz bu hallar da dövlət nəzarətinin əhəmiyyətini əsaslandırır.

Mövcud durum sığorta nəzarətinin hüquqi əsasını, onun strukturunu, vəzifələrini, maliyyələşmə mənbələrinin müəyyənləşdirən ilkin, cari və təkrar nəzarət sisteminin reallaşdırılmasına dair əsas müddəaları əsaslandıran sığorta nəzarəti haqqında ayrıca qanunun qəbul edilməsi ilə normallaşdırılması mümkündür. Sığorta içində dövlətin əsas öhdəliklərindən biri də sığorta nəzarətinin hüquqi təminatının təşkil edilməsidir. İqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə keçid məhz bunu tələb edir. Sığorta nəzarətinin direktivlərini, nəzarətin hüquqi məqsədləri vəzifələri və formaları Azərbaycan Respublikasının Sığorta haqqında qanuna əsasən təyin edilir və burada bu məsələlər konkret səviyyədə öz əksini tapmışdır. Burada müvafiq olan sığorta işinin effektiv təşkili, onun inkişaf etdirilməsi, sığorta etdirmişlərin və sığortaçıların, həmçinin bu işdə digər maraqlı tərəflərin qüvvədə olan mövcud qanunvericiliyə əsasən şərtlərə əməl etməsi, həmçinin dövlətin bu sahədə maraq və hüquqlarının qorunması məsələləri öz əksini tapmışdır. Dövlətin sığorta təşkilatlarına nəzarət və tənzimlənmə fəaliyyəti vətəndaşların hüquqi və etibarlı müdafiəsini təmin edən üç əsas funksiyanı reallaşdırır: 1) Qeydiyyatın aparılması 2) aşkarlığın təmin edilməsi 3) hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış qaydalara riayət etmək

Fəaliyyətin bütün sahələrində nəzarət üçün inkişafına səbəb olduğu kimi sığorta işində də nəzarət xüsusi funksiyaları icra edir ki, bunlar həm bir-birindən asılı, həm də müstəqil surətdə zəruri məsələlərdir. Biz bu hissədə nəzarətin rolunu əsaslandıran funksiyalarını təhlil etdik. Mahiyyətin daha dərinə başa düşülməsi

üçün bir İngiltərə təcrübəsini nümunə gətirdik. Dünya sığorta praktikasının müxtəlif aspektlərinin təhlilini isə növbəti hissədə edəcəyik. Nəzarətsiz idarəetmə sistemi liberallığın düzgün olmayan yönlərini meydana çıxmasına səbəb olur ki, bu da işin keyfiyyətinə təsir edir. Cəmiyyətin sığorta işinə olan etibarın artırılması istiqamətində nəzarət ən zəruri tədbirlərdən biri, hətta birincisidir.

Avropada sığorta iqtisadiyyatın çox mühüm sahəsidir. Xüsusilə də həyat sığortası önəmli bir istiqamətdir. Buna görə də sığorta nəzarəti sahəsi burada gündü- gündən təkmilləşdirilir və yeni mexanizmlərin tətbiqinə geniş vüsət verilir. Keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədi ilə Avropada hər bir ölkə bu sahədə öz təcrübəsini paylaşır və inkişaf etdirir.

Sığorta işinin icrası zamanı sığorta fəaliyyətinə dövlətin nəzarəti qanunvericiliyə riayət edilməsi, xidmətlərin düzgün təşkili, sığorta sektorunun inkişaf etdirilməsi, sığorta şirkətlərinin, sığorta olunan şəxslərin, dövlətin hüquqlarının və maraqlarının təmin edilməsi, qorunması məqsədilə dövlət nəzarəti həyata keçirilir. Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinə nəzarət Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilir.

Ölkəmizdə sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsinin və sığorta bazarlarında olan nəzarətin daha səmərəli strukturunu əldə etmək mümkündür:

1. Sığorta fəaliyyəti göstərən şirkətlərin lisenziyalaşdırılması işində yeni mexanizmlər tətbiq edilməsi, tələblər kəskinləşdirilməli;
2. Xüsusi nəzarət orqanının funksiyaları genişləndirilməlidir milli sığorta bazarında generator rolunda çıxış edən milli sığorta ehtiyatlarının təşkili yenilənmiş mexanizm üzərində təşkil edilməlidir.

Təkrar sığorta blokları həm nəzərdə saxlanıla, həm də müstəqil sistem kimi sərbəst təşkil edilə bilər. Yaxın perspektivdə dövlət nəzarətinin təyin edilmiş sistem üzrə tənzimlənməsi mühüm alətə çevrilməsində səbəb ola bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYATSIYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Ataşov B.X., Ələkbərov Ə.Ə., Xudiyev N.N. ,(2018), Sığorta işi, Bakı, "Kooperasiya nəşriyyatı" -416 səh.
2. Azərbaycan Respublikasının "Dövlət sosial sığorta sistemində fərdi uçot haqqında" Qanunu 27 noyabr 2001-ci il.
3. Ələkbərov Ə.Ə. (2000) , Azərbaycanda sosial sığortanın inkişaf problemləri, Bakı, "Elm", 265 səh.
4. Ələkbərov Ə.Ə. (2005),Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi inkişafında vahid büdcə sisteminin rolu, Monoqrafiya.Bakı, 2005, 45 səh.
5. Həsənlı.M.X., Mehdiyeva.L.T., Həsənova.A.İ., Qurbanova.T.Q. (2006) "Maliyyə" Bakı,İqtisad Universiteti, 234 səh.
6. Xankişiyev B.A (2006), Sığorta fəaliyyətinin əsasları, İqtisad Universiteti, Bakı, 2006, 274 səh.
7. Xankişiyev B.A., Abdullayev.P.N. (2004). Sığorta işi, İqtisad Universiteti, Bakı, 186 səh.
8. Xudiyev N.N(2004), Sığorta. Страхование. Bakı, Azərnəşr. 450 səh.
9. Məmmədov.S (1997) ,Maliyyə, . Bakı,Elm, 145 səh.
10. Novruzov N.,Hüseynov.X. (2007), Maliyyə, Bakı, İqtisad Universiteti 2007.
11. "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 25 dekabr 2007-ci il.
12. Zahid Fərrux, Vidadi Zeynalov (2007), İqtisad Universiteti, Maliyyə, pul tədavülü və kredit, Bakı, Azərnəşr, 400 səh.

Rus dilində

1. А.А.Гвозденка.(2008), Основы страхования., Москва, ФИС.265 с.
- 2.Аленичев В.В.(2014) Страхование кредитных и валютных рисков. Москва, ЕХО,145 с.
- 3.Александрова Т.Г.,Мещерякова О.В. (2010) "Коммерческое страхование", Москва,ЕХО, 158 с.
- 4.В.В.Шахов, Ю.Т.(2019) Ахвледиани. Страхование., Москва, ФИС.203с.
- 5.Вещупова Н.Л., Фомина Л.Ф.(2013) “Бухгалтерский учет встраховых компаниях”.АОС, Москва, 478 с.
6. ВоблыйК.Г. (2016) “Основыэкономикистрахования”. Москва, ЕХО, 124 с.
- 7.Дэвид Бланд. (2015), “Страхование: теория и практика”. Москва. ФИС, 215с.
- 8.Д.Н.Ермаков.(2006), Страхование право.Москва, АОС,216 с.
- 9.Кутуков В.Б. (2010)“Основы финансовой и страховой математики”. Москва, ГКУ, 210 с.
- 10.Р.Т.Юлдашов, Ю.Н.Тронин. “Российское страхование: системный анализ понятий и методология финансового менеджмента”. Москва, 2010.
11. Ю.Н.Тронин (2014), Страхование: системный анализ понятий Москва, Издательство БЕК. 114 с.

İngilis dilində

1. Ermasov С.В.(2014) Accounting and finance for managers in insurance, London ,Course book., 940 p.
2. Barile A. (2011) Finite Risk insurance. Reinsurance, Technical perat. London, Life, 140 p.
3. Barile J. (2011) Marine and Cargo insurance. London,CEA, TTF, 56 p.

4. T.Mariette Codification of European Insurance Directives, Paris, JBL , 99p.
5. David Cummins.(2003)Securitization of Life Insurance Assets and Liabilities., England, A group, 23 p.
6. Lukasz G. (2015) , Health insurance, Berlin, EAC, 215p.
7. Markus Weyer. (2011) The law of insurance supervision in the Russian Federation., Moscow, Duma, 14 p.
8. Messrs, Charles Carroll and J.Peter Duran(2012) Closed Blocks and Mutual Company Conversions. London, Future, 63 p.
9. Maroon L, Smitt L., (2011)Practice of reinsurance. London, Booktime, 179 p.
10. Paul T. (2009), Practice of reinsurance, London, WSO, 209 p.
11. Robul Pearson. (2020) The Development of International insurance. London, Booknows, 247 p.
12. Stuart Mathewson. The National Flood insurance Program: Past, Present. And Future A public policy monograph. London, 2007, 36 p.
13. Thomas M. Bower. (2010), Certificates of insurance: what every New York risk and insurance professional needs to know. Paris, NBT, 210 p.

İnternet resursları

1. www.president.az
2. www.kitab.az;
3. www.maliyye.gov.az
4. www.icbar.az
5. www.finca.az
6. www.stat.gov.az
7. www.economy.gov.az

8. www.kayzen.az

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Dövlətin sığorta fəaliyyətinə nəzarətinin mərhələləri	15
Cədvəl 2: Nizamnamə kapitalı ilə əlaqəli tələblər.....	34
Cədvəl 3: GZİT təhlil.....	52,53

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Sığorta sisteminin formalaşması dövrləri.....	30
Qrafik 2: İngiltərədə sığorta növlərinin ölkə üzrə göstəricisi.....	48
Qrafik 3: Almaniya sığorta bazarında mövcud statistik vəziyyət.....	48

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Təklif və tələbat ölçüsünə əsasən sığorta bazarları.....	33
---	----